

**SLOVENSKÝ
NÁRODOPIS**

2

ČÍSLO

ROČNÍK VII

1959

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED - BRATISLAVA

OBSAH

ČLÁNKY

Karel Horálek, K otázce nepravých folklorních textů v Kollárových Národních spievankách	177
Jozef Minárik, Folklórne prvky v staršej slovenskej literatúre	201
Ester Plicková, Banická klopačka na Slovensku	223
Zoltán Ujváry, Niektoré údaje k etnografickému štúdiu juhozemplínskej slovenskej obce Háromhuta (Maďarsko)	241

MATERIÁLIE — ARCHÍV

Soňa Kováčevičová, Z Reussovho rukopisu o histórii Hroncov	277
--	-----

NÁRODOPISNÁ MUZEOLÓGIA

Štefan Mruškovič, Konferencia o ochrane pamiatok ľudovej architektúry	315
Štefan Apáthy, Národopis v inštalácii Krajského múzea v Banskej Bystrici	318
Ivan Bohuš, Etnografická činnosť v Múzeu Tatranského národného parku	319

ROZHEADY

Jarmila Pátková, Konferencia o výskume banickej kultúry v Drážďanoch	321
Ján Podolák, Výskum Slovákov v Maďarsku r. 1958	322
Drobné zprávy	323

RECENZIE A REFERÁTY

J. E. Holuby, Národopisné práce (Viera Urbanecová)	324
Rozprávková edícia Gesicht der Völker (Mária Kosová)	327
E. M. Wallner, Zastler, eine Holzhauergemeinde im Schwarzwald (Štefan Apáthy)	330
F. Svobodová-Goldmanová, Ríkadla a hry slováckých dětí (K. Ondrejka)	333
S. A. Tokarev, Religioznye verovanija vostočnoslavjanskich narodov 19 — načala 20 veka (J. Minárik)	335
Došlá literatúra	335

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Карел Горалек, К вопросу о ненастоящих фольклорных текстах в „Народных песенках“ Коллара — — — — —	177
Йозеф Минарик, Фольклорные элементы в старшей словацкой литературе — — — — —	201
Эстер Плицкова, Шахтёрская стучальная башня в Словакии — — — — —	223
Золтан Уйварь, Некоторые сведения к этнографии юго-земплинского словацкого села Гаромгута (Венгрия) — — — — —	241

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

София Ковачевичова, Из рукописи Реусса о истории Гронцев — — — — —	277
Этнографическое музееведение — — — — —	315
Сообщения — — — — —	321
Рецензии и рефераты — — — — —	324

Z REUSSOVHO RUKOPISU O HISTÓRII HRONCOV

SOŇA KOVAČEVIČOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V ý z n a m R e u s s o v h o r u k o p i s u p r e s ú č a s n ý n á r o d o p i s

Stostránkový rukopis, *Zbirky k cirkevni historie Hroncov aneb Sebrani tech pripadnosti, ktore se na Hrone ohledem na cirkev a naboženstvi dali*, zaoberá sa popri cirkevných dejinách i životom ľudu na Horehroní a v Gemeri, a to najmä v 17. stor. so zmienkami na udalosti v 18. a 19. stor. Tento viazaný rukopis písaný bibličtinou, s častými slovakizmami a dialektizmami, nachodí sa v štítnickej seniorátnej knižnici v Revúcej pod číslom II. C. 25.¹ Július Botto na základe vlastného Reussovho životopisu² pripisuje túto nesignovanú prácu Samuelovi Reussovi, revúckemu ev. farárovi, otcovi Gustáva a Ľudovíta Reussa.³ Tento Bottov údaj potvrdzuje aj tá skutočnosť, že usudzujúc podľa posledných kapitol práce, pisateľ rukopisu bol totožný s prvým kazateľom novozałożenej

¹ Roku 1958 štítnická knižnica bola umiestená v Revúcej v evanjelickom kostole za oltárom. Podľa informácií miestneho ev. farára V. Rába bližšie údaje o tejto knižnici sú nasledovné: Presný názov znie Seniorálna knižnica Gemerského evanj. a. v. seniorátu. Zo Štítnika ju preniesli do Revúcej asi r. 1932, pretože umiestenie v starej štítnickej kostnici nevyhovovalo. Obsahuje knihy a rukopisy teologické, filozofické, pedagogické a čiastočne sú v nej zastúpené knihy i z iných odborov. Knihy pochádzajú hlavne zo 17. a 18. stor., menej zo 16. stor., najmenej kníh je z 19. stor. Katalogizovaná je len podľa autorov, pričom sa neudáva obsah ani odbor. Obsahuje 2061 katalogizačných čísel. Knižnica bola a je majetkom Gemerského seniorátu. — Z knižnice dosiaľ čerpali podľa záznamov V. Rába títo ved. pracovníci: A. Pražák, B. Varsík, J. Oberuč, O. Kvačala, T. Münz.

² Július Botto, *Samuel Tomášik. Jeho predchodcovia a rovesníci*. SP, 1913, 68, 130.

³ Bottov prepis vlastného Reussovho životopisu, SP, 1913, 129, 130, je tento: „Samuel Reuss narodil sa 8. septembra 1783 v Slovenskej Ľupči, vlastne pri Dolnom Istebníku, z ota Jána, z matky Márie Coroni, mešťanov Ľupčianskych. Vracajúc sa z radvanského jarmoku, napadly matku pri Dolnom Istebníku pôrodné bôle a na svet prišiel zdravý, hodný chlapček, ktorého otec ovinul do svojej košeľe a lajblíka a zanesol domov. Prvým učiteľom v Ľupči bol mu Ján Sýkora, ktorý naučil ho dôkladne čítať, písať a počtovať; ale ev. farár Samuel Blázy pripravil ho ku konfirmácii tak nedostatočne, že ona na jeho budúci život nemala účinkov.

Roku 1793 odviezli ho rodičia do Oždian, kde ho učiteľ Samuel Kollár za dva roky len maďarským katechizmom trápil; a ponevác on mu nič nerozumel, strávil tam dva roky bez úžitku. Odtiaľ šiel sa učiť do Kežmarku, kde rozumnejší pädagog Nadler v ňom záľubu k študovaniu deje- a prírodopisu vzbudil. Tam preložil dejepis Kralovanského do reči československej. No, na profesora Genersicha ponosoval sa, že nevedel v mládeži vzbudiť zaujatost za vedu, následkom čoho čítala len liché nemecké romány. V Kežmarku na štúdiach strávených 5 rokov považoval tedy za ztratené.

Bohoslovie študoval v Prešporke; ale pritom pilnoval i počtovedu, geometriu, gréčtinu a hebrejčinu. Dvaročné štúdiá v Nemecku, v Jene, pretrhla mu roku 1806 vojna medzi Napoleonom a Pruskom, ale i za tie dva roky pilne počúval a študoval filozofické a prírodopisné prednášky výtečných nemeckých profesorov, Gablera, Griesbacha, Voigta, Graumüllera, Lenza a Eichstäda, a len tam otvorily sa mu brány do dosiaľ neznámych mu svetov vedy. Z Jeny urobil vychádzku i do Weimara, kde oboznámil sa osobne i s nemeckým básnikom Goethem.

horehronskej evanjelickej cirkvi na Červenej Skale, Samuelom Reussom.⁴ Opierajúc sa o najmladšie datované udalosti opísané v rukopise, môžeme usudzovať, že S. Reuss písal prácu pred a po r. 1821. Podľa toho charakteristika horehronského života, obsiahnutá v prvej časti, ktorú autor nazval *Prístup*, vzťahuje sa na posledné desaťročia 18. a prvé desaťročie 19. stor. Porovnávajúc opísané udalosti s národopisnými faktami podnes na Horehroní a v okolí žijúcimi, ako aj podľa verne zapísanej miestnej terminológie možno usudzovať, že *Prístup* písal autor na základe vlastného poznania, získaného medzi ľuďom. Samuel Reuss ako farár i ako revúcky obyvateľ prichádzal každodenne do styku s Horehroncami, ktorí administratívne i hospodársky patrili ku Gemeru. V tomto čase Horehronie zásobovalo drevárskymi i pastierskymi výrobkami severogemerské mestečká, kde sa začala sľubne rozvíjať železiarska manufaktúrna výroba.

Samuel Reuss, vychovaný nemeckým osvietenstvom, zapálený láskou k svojmu národu a ľudu, chcel podľa vzoru nemeckej histórie a archeológie vysvetliť dejiny svojho národa. Preto zbieral a opisoval také udalosti zo života ľudu, ktoré sa mu zdali najlepšie na dokumentovanie národnej svojbytnosti a starobylosti.⁵ Z tohto hľadiska pristupoval potom nielen k žijúcemu národopisnému materiálu, ale aj k archívnym dokladom, ktoré preložil a prepísal v ďalších štyroch častiach svojej práce.⁶ Aj keď Reussovi ako farárovi išlo v dejinách Horehronia pred-

Obcovanie s týmto mužom, cesty po Nemecku do Berlína, Potsdamu, Sanssouci, Hamburgu, Hanoveru, zvlášte archäologické štúdiá v Berlíne a v Sanssouci, značne rozšírily kruh jeho vedeckých známostí.

Návratca sa cez Rejno, Viedeň a Prešporok do svojej domoviny, povolala ho cirkev baňsko bystrická r. 1806 na tamejšie gymnázium za conrectora. Ale pre malý počet žiakov a pre chatrnú k výžive nedostatočnú plácu nemohol tam úspešnú duševnú prácu konať, preto už po roku odišiel za kaplána a učiteľa do Tisovca, odkiaľ ho malo-hontská kraskovská cirkev za farára vyvolila. Dňa 24. apríla 1812 prešiel za farára do Revúci, kde úradoval až do smrti, do 22. decembra 1852.

V senioráte gemerskom stal sa o krátky čas notárom, konseniorom, seniorom, v dištrikte dištriktuálnym notárom a po roku 1849 vymenoval ho Haynau za administrátora superintendencie tisskej.

Složiac úrad seniora, napísal nasledujúce diela: 1. Ornithologia auropaea, obzvlášte opis vtákov, nachodiacich sa v okolí Revúci. 2. Über die Kirchendisziplin bei den Protestanten. 3. Institutum pensionale pro viduis et orphanis gömöriensibus ministrorum et scholarum doctum. 4. Sbíerky k cirkevnej histórii Hroncov. 5. Das Privilegium fori bei den Protestanten in Ungarn. 6. Über Begräbnisse und Begräbnissörter. 7. Über das Sigillum Confessionis. 8. Emlékirat, lelyet a tiszai á. h. ev. egyházkerület számos papjai és tanítói et. ct. 9. Észrevételek. 10. Deresk vor 1000 Jahren. 11. Über falsche Beschuldigungen. 12. Über slavische Alterthümer. 13. Über Solher, Nograder, Gömörer und Borsoder slavische Alterthümer. 14. Sagen der ugrischen Vorzeit. 15. Über die evangelische Hierokratie. 16. Geometria, alebo meranie zeme.“

⁴ Pozri § 111–116 a pozn. 104.

⁵ Pozri *Prístup*, ďalej § 1–3, ako i záznamy o krstoch: § 11/2, 28/4, 38/4, 38/5, 39/5, 40/2, 65/2, 75, o pohreboch: § 1/4, 11/2, 28/3, 29/1, 38/5, 39/4, 40/2, 64/4, 107/2. — A. Melicherčík, *Prostonárodné Slovenské povesti P. Dobšinského*, 15.

⁶ Obsah nazvaný *Poradek* autor delí nasledovne: *Prístup* — Vypsani veku pohanskeho § 1 — Vypsani veku krestansko-pohanskeho § 2 — Staroversky vek § 3 — Hussiticky § 4 — Evangelicke naboženství na Muransky zamek prineseno § 5–9. Dil prvni: Počatkove evangelickeho naboženství na Hrone § 9–37. Dil druhy: Nejzkvetlejší stav evang. nabož. na Hrone § 37–46. Dil treti: Začatek zkazy cirkvi evangelickych na Hrone § 47–89. Dil čtvrtý: Uplne znivočení cirkvi evangelickych hronských § 89. —

všetkým o zachytenie cirkevných dejín, nemožno neuznať jeho snahu vysvetliť históriu horehronskej cirkvi na základe života ľudu tejto oblasti. Tento spôsob práce viedol potom Reussa k zachyteniu takých dokladov zo života ľudu, ktoré majú dnes význam nielen pre národopisné, historické poznanie Horehronia, ale Slovenska vôbec. Uvedieme niekoľko markantných príkladov. Napr. v rukopise poznávame starobylé prežitky zvykov okolo krstu, svadby, pohrebu zo 17. stor. Autor ich zachytil v prepise vizitačných protokolov, ktoré v zmysle cirkevných artikulov bojovali proti nim.⁷ Doklady z obdobia protireformácie pomôžu nám pochopiť konfesijné rozpory, ktoré v podobe prežitkov nachádzame ešte na mnohých miestach Slovenska.⁸ Materiál z posledných stránok rukopisu umožňuje nám nahliadnúť do problematiky novousadlíkov okolo horehronských manufaktúr.⁹ Opisy horehronských kostolíkov a ich interiérov, obsiahnuté vo vizitačných protokoloch zo 17. stor., podávajú nám porovnávaci materiál k obdobným gemerským kostolíkmi a dreveným ľudovým kostolom vôbec.¹⁰

Okrem týchto dokladov rukopis obsahuje cenný materiál pre poznanie školského systému a stavu vzdelania v Gemeri v 17. a 18. stor.¹¹ Škôl a vzdelania všimol si Reuss akiste preto, lebo patrili medzi tých slovenských osvietencom, ktorým sa nezdała reálnou možnosť technického pokroku gemerskej slovenskej baníckej oblasti bez vzdelania baníkov a hutníkov v materinskej reči.¹²

Rukopis obsahuje pre dnešný národopis a osvetu nielen dôležité údaje o živote a vzdelaní horehronského ľudu, ale i autorove kritické názory na cirkevnú a svet-skú hierarchiu, na nemravnosť vyššieho kléru, na tresty ním udeľované a pod.¹³ K týmto myšlienkami sa Samuel Reuss dopracoval na základe svojho osvieten-ského vzdelania, no idealistický svetonázor a neznalosť Heglovej dialektiky za-braňovali mu vidieť tieto javy v ich antinómnych vzťahoch a začleniť ich do celkového historického a spoločenského vývojového procesu.

Aj keď S. Reussovi chýbala cieľavedomá vedecká pripravenosť, akú mali v týchto časoch iní európski bádatelia, nemožno jeho práci uprieť dôležité miesto medzi začiatkami našej odbornej národopisnej spisby. Uvádzaním materiálov vzťahujúcich sa na život a prácu človeka, hodnotením udalostí, myšlienkovou stavbou, zaraďuje sa tento Reussov rukopis medzi tie slovenské práce, v ktorých sa popri inej (cirkevnej) tematike už vedome uplatňujú snahy zachytiť národopisné fakty.

⁷ Pozri: Artikuly § 9, 64, 65; krst § 11, 28, 38, 39, 40, 65, 75; pohreb § 1, 11, 28, 29, 38, 39, 40, 64, 107; svadba § 49, 51, 59, 63, 67, 70, 74. O ďalších detailoch pozri celý register.

⁸ Pozri náboženské rozpory § 3/1, 106; pozn. 102.

⁹ Pozri novousadlíci na C. Skale § 112; pozn. 105.

¹⁰ Pozri kostolné interiéry a kostolné textilie § 27/2, 28/1, 5, 37/2, 64/2; pozn. 96.

¹¹ Pozri školy a učítelia § 3/3, 6/5, 19/6, 27/3, 28/7, 31/4, 33/2, 38/1, 9, 39/6, 40/3, 41, 51, 58, 59, 64/8, 65/4, 66, 93, 97, 105, 111; pozn. 33, 91, 101.

¹² J. B o t t o, *Samuel Tomášik. Jeho predchodcovia a spolupracovníci*, 131, 132.

¹³ Pozri myšlienky a hodnotenia autorove § 12, 15, 29/3, 31, 32, 33, 33/3, 41, 66, 75, 76, 80, 81, 89, 93, 94, 104, 105, 106, 107; ďalej pozri pozn. 20, 26, 27, 28, 32, 50, 52, 53, 60, 70, 91.

Treba sa ešte zaoberať autentickosťou jeho archívnych prepisov a záznamov. Na túto otázku možno nájsť odpoveď v Reussových náhľadoch na záznam rozprávok, ktoré sa majú zapísať tak, aby čitateľ mal dojem, že rozprávky boli „...mluvou ľudu tak verne napísané, ... ako by boli z úst samého prstonárodného rozprávača vyšli“.¹⁴ Ak mal S. Reuss takéto stanovisko k záznamom folklórnych faktov, nemohol mať iné k etnografickým a archívnym záznamom a prepisom. Doslovné prepisy sa usiloval v rukopise označiť úvodzovkami. Aj keď necituje pramene, dá sa predpokladať podľa latinských slov uvádzaných v zátvorkách a podľa obsahu, že materiál prepisoval a prekladal zo záznamov Bratstva a cirkevných vizitácií, písaných pravdepodobne latinsky.¹⁵

Ak uvážime hodnotu materiálu, ako aj myšlienky obsiahnuté v rukopise, vynára sa otázka, prečo práca ostala tak dlho v rukopise a prečo sa pomerne len málo bádateľov o ňu opieralo. Zdá sa pravdepodobné, že našim historiografom, ktorí sa v minulosti zaoberali kultúrnou históriou len okrajovo, stačili citácie z druhej ruky od J. Bottu, S. Tomášika a novšie od J. Oberuča¹⁶ a nepátrali po prameni, ktorý prví dvaja citovali pri prepise Reussovho *Prístupu*. Porovnanie Tomášikovej a Bottovej práce s Reussovým rukopisom však ukazuje, že i mnohé ostatné historické fakty čerpali z Reussa bez citovania. Oberuč naproti tomu pokladá rukopis za anonymný, transkribuje hlavne tie partie, ktoré sa týkajú cirkevného života. V. Nosáľová taktiež pokladá rukopis za anonymný, no v partiách o osídlení a zamestnaní Horehroncov, o ktoré sa opiera, cituje doslovne materiál z rukopisu s presnými odvolávkami.¹⁷

Vychádzajúc z rozboru Reussov zachovaných zápisov, ktorých predloha je dosiaľ neznáma, zdá sa potrebné pre národopis a kultúrnu históriu v budúcnosti si všímať nielen priame historické zprávy, ale hlavne rôzne zákazy a tresty, často na prvý pohľad cirkevného charakteru. Lebo cirkev, bojujúc proti prežitkom starého života a starej viery, tieto javy opísala, a tým ich nepriamo uchovávala pre národopis a kultúrnu históriu.

Na základe rozboru autorových myšlienok a materiálu, ako aj na základe hodnoty práce ako celku pre dnešný národopis a ďalej pre potrebu zhodnotiť Samuela Reussa a jeho rovesníkov považovali sme za vhodné publikovať Reussov rukopis ako celok a vynechať z neho, prípadne skrátiť tie pasáže, ktoré sa zaoberajú cirkevnou problematikou. Pre zachovanie celkovej koncepcie práce uvádzame vždy krátke obsah týchto pasáží. Aby sme zachovali Reussove slovakizmy a dialektizmy, ktoré používal zrejme preto, lebo mu na opísanie súčasných životných

¹⁴ A. Melicherčík, *Prstonárodné Slovenské povesti P. Dobšinského*, 17.

¹⁵ Pozri pozn. 47.

¹⁶ J. Botto, *Samuel Tomášik. Jeho predchodcovia a spolupracovníci*, SP, 1913, str. 65, 129, 193. — S. Tomášik, *Pamätihodnosti Gemersko-Malohontské*, Letopis MS, IX, I, 31, II, 16; pozri pozn. 19, 20, 21, 29, 30, 32, 34, 39, 48, 84, 92. J. Oberuč: *Príspevok k dejinám evanj. cirkvi na Hrone*, Viera a veda III, 66–70, 117–121, 205–207, IV, 15–19, 117–119.

¹⁷ V. Nosáľová, *Ľudový odev v Helpe a v Pohorelej*, 12–14, pozn. 18, 20, 21, 23; ďalej pozri pozn. 21, 24, 65, 67.

udalostí ľudí nestačila mŕtva bibličtina, volili sme taký čitateľský prepis, ktorý nestiera autorove rečové a gramatické špecifiká.¹⁸ Pre ľahšiu prácu s textom doplnili sme Reussov rukopis vecný, lokálnym a menným registrom, ako aj slovníkom cudzích a neznámych slov.

Zbirky z cirkevni historie Hroncu v

Prístup

1 Prve než k vypravovani tech promen¹⁹ pristupime, ktere z cirkvi, nabozenstvím a vzdelanosti lidu hronskeho, tuhým svazkem spojene jsou: slušne pozorlivost svou obratime na položení tohoto kraje, obchod, mravy, potreby a jine okolostejnosti, v nichž obyvatel tito od davnych časuv setravavali.²⁰

2 Živ jest lid tento v kraji hornatem, neurodnem a zimnem. Uprostred lesu černých, bystrým Hronem a potoky rozdelených, ze všech stran vysokými vrchy a polami ohrazených obydeni sve položil. Ode všech susedu vzdalen, samemu sobe větším dilem

zanechan jsa, malo kdy o to se pokusil, aneb i značnou potrebu kterou mel, aby z tmavých sytych lesu a dolin vyšel a pritelstvi vzdalenyh Liptaku, vzdalenejších Nemcu spišských hledal; položenim pak sveho kraje se zvolenskou stolicí, nejvice pak s gömörskou spojen, bylo-li potreba do Jelšavy neb Brezna a Bystrice šel. Synove tohoto kraje, vystoupivše na Kralovou Holi, more lesu ze všech stran vidouce, uplnou života rozkoš, jen v hlubokých dolinách svých i hledali i našli.²¹

3 Zpiva lid tento pri každe polni práci, pri každem osobnem neb spoločnem zamestnaní;

¹⁸ Pozri poznámku 19, 22, 47.

¹⁹ Pri prepise textu sme sa správali zásadami čitateľskej transkripcie okrem týchto výnimiek: 1. dĺžne nad a, e, i, o, u, y píšeme len tam, kde ich R. v dialektologických názvoch používa; 2. ponechávame autentickú interpunkciu a vetnú skladbu; 3. veľké písmená vo vete nahrádzame malými podľa dnešných pravopisných noriem; 4. zle čitateľné slová označujeme otáznikom v zátvorke; 5. autorom prečiarknutý text uvádzame v zátvorke; 6. Reussove opravy prítomného času za minulý ponechávame, lebo nimi chcel vyjadriť trvanie deja i v časoch, v ktorých žil, čo odpovedá skutočnosti, lebo väčšinu údajov bolo možné overiť i dnes v teréne; 7. v jednotlivých kapitolách číslujeme odseky na margu, aby sa ľahšie mohlo pracovať s registrom a odvolávkami; jednotlivé drobné odseky zlučujeme do väčších celkov.

²⁰ Považujeme za potrebné publikovať tento úvod pre poznanie spôsobu práce a myslenia S. Reussa. (Botto sa o ňom nezmieňuje, čo iste pramenilo z jeho koncepcie práce.) R. úvodné slová ukazujú na snahu po monografickom zvládnutí látky a na autorovo presvedčenie, že určité historické udalosti v tom-ktorom kraji nemožno vysvetliť bez poznania ľudu a jeho života.

²¹ Ukážka Reussovho autentického textu a Bottovho prepisu: „Živ gest lid tento w kragi Gornatem, neurodnem a zymnem. Uprostred lesu černých, bystrým Gronem a Potoky rozdelených, ze všech strán vysokými vrchj Golamy ohrazených obidlenj sve položil...“ (Reuss). — „Živ jest lid tento v kraji hornatém, neúrodném a zymném. U prostred lesů černých, bystrým Hronem a potoky rozdelených ze všech stran vysokými vrchy holemi ohrazených, obidleni své položil...“ (Botto). — Reussa cituje i S. Tomášik (*Pamätihodnosti Gemersko-Malohontské*, Letopis MS I, 38, 39). Porovnaním Reussovho textu s Tomášikovým možno zistiť, že Tomášik *Prístup* voľne prepracoval a pravdepodobne doplnil i vlastným pozorovaním z Gemera. — „...Mravy Hroncu nejsou v hybkosti a maznavosti Liptakum; v cuzenosti a nelidnosti Spišakum, v chvastavosti a pjše muranske dolyne obyvatelum podobne...“ (Oberuč). — Oberuč na rozdiel oboch predchádzajúcich autorov zaoberá sa rukopisom ako pamiatkou dôležitou pre cirkevné dejiny, a preto si všima hlavne náboženský život na Horehroní. Treba však povedať, že prvý udáva umiestnenie rukopisu v revúckej knižnici a čitateľa uvádza k materiálu ním voľne prepísaného a vybratého opísaním myšlienkového postupu neznámeho autora (Viera a veda III, 66).

sklada sam pisne, jejichž predmet jest laska a hrdinské skutky ovčaru; melodie jejich pronikave, většim dílem vesele a vrťke; v čas zarmutku pozdne a bolestne; verše k zpívání nejvíce jambické; každý dum bez pomoci remeselníku, všemi věcmi k pokrmu a odevu potrebnými uplne se opatruje, svůj přibytěk sam hospodar stavi; mladenci v zime k předení konop na příadky se schazejí, v lete cele noci bez uražení stydlivosti při milenkách svých vylíhují; masem a mlekem, v lete s ovotcim lesným, malinami etc. se živi; stare ženy ditky pestují, včely varují, a t.d.

4 Reč Hronce není reč bojovného muže, ani maznavého meštana, ale ovčare a valacha svobodného, nikomu nepoddaného, a však časem i s outlejšim citením lasky obznameného; jeho způsob mluvení není ozdobný a vzdělaný, a (byl) však téměř ode všech sousedných obyvatelů rozdílný.

5 Mravy Hronců nejsou v hybкости a maznavosti Liptákům; v cizenosti a nelidnosti Spišákům; v chvastavosti a pyšě muránské doliny obyvatelům podobné, — Hronec muž prostý; k cizimu přivětivý a k přichozím uctivý jest, o sobě a jiných středně a spravedlivě zmyšlí.²²

6 K vire podobné jest, že tentýž původ svůj má se Slováci při Hronec bydlicemi a že do tohoto údolí z pokolení toho, které od Lučatina až do Valaske se obydlelo, pošlo, k čemuž pozorem, krojem, mravy a řečí svou jest nejpodobnější.

7 Valaský obchod byl od nejdavnějších časů jejich nejmilší obchod. V něm našli všecko své bohatství. Ovce na mraznicích vyzimované sam hospodar opatřiv a se svými pomocníky bílými psy a vatralem proti vlkům obrániv, včasnou jar na luky vyvedl, s usmíváním na stádo své hledel a synům k pasení odevzdal, sam pak

²² Při prepise v Reussovom texte podčiarknuté slová riedime. Autor takto označuje dialektické a topografické názvy a vety i výroky, na ktorých mu myšlienkově záležalo. Tieto autorom stanovené zásady nedodržiava Botto, hoci mu šlo o analýzu Reussovej práce. Kurzívou označuje len dialektické názvy, ktoré do češtiny aj prepisuje. — Charakteristika Horehroncov obstojí i dnes, lebo dosiaľ si zachovali v svojom vystupovaní a správaní svojbytnosť, ktorú opisuje Reuss.

²³ R. okrem pastierskych a salašnickych pojmov, dosiaľ známych na Horehroní, uvádza i také, ktoré možno vysvetliť pomocou prieskumu v susedných oblastiach a pomocou starších slovníkov (K. Kálal). Tieto údaje pomáhajú dokresliť vývin pastierskeho života na Horehroní i v ostatných horských oblastiach Slovenska. Sú to najmä tieto pojmy: mraznica, vatraľ, zápoľ, surmita, cedidlo a jeho použitie, dary lásky v podobe syrcov. (Pozri Slovníček cudzích slov a neznámých pojmov.)

k své manželce, která hlubokým sněhem přes zimu břemena a sol verne na mraznicu nosila, odšel, aby své hospodarství ohledla. Mezitím synové podeprení na valašky, surmitami neb fujarami a gajdami svými, až se zápoli hlasali, vesele prohrávali. Do domu stádo své ženouce, zbirali jehnatka do tepleho cedidla je poukládali a když k domu se blížili, s bečením mnohých jehnat starších doma pozustalých přivítání jsou. Na Ďura koliba z prasečným učiněna a řiadem salašným opatřena, v příhodném místě položena jest. Čas puodoje přišed, (tu) otec a synové na geletach sedíce, plně vemena stiskali a když dvěma palci bíle vytlačili mleko, honelník kornutý a bakaši na strungu dohanel, jmenovité je provelavaje. Mezitím bača precediv mleko, klagu nalil a syr v hrudu tlačil, kotel k varení ženčici na kluku zavesil a tak urdu neb psiarčku uvariv, hojnou živnost na celé leto a větší díl zimy hotovil. Pletence, oštepky a parenice kunštovně hotovili synové svým milenkám.²³

8 Strihání ovcí, vlnu ženám k pradení a k pletení připravilo. Z nichž v jesen bílučky soukno a vysoký kloboukové i rozličné šatství pro mužské pohlaví zhotovene jsou. Ženy platno své bílili a tkanice vyšivali, kunštem a pilností, nad kterým se až podnes diviti musíme. V jesenný čas svůj oves sezbírali a zmlátili; stare ovce vyřezali, bryndzu odložili, — byloli kapusty, již hrde sobě vedli, slovem všecko doma majíc, o celý svět málo dbali.

9 Patriarchalského a at smím říci idyllického tohoto života nevinnost a sprostnost bránila a varovala ode všeho značného proměnění mravu a vzdělání ze sousedných krajů pošleho, všecko zastavalo v své starobylosti a jestli i proměnam časem svým poddane

bylo, to mnohem pozdeji cely tento lid zaujalo, než v krajích jiných.²⁴

10 Ze všeho tohoto zavírame, že vzdeleni tohoto lidu, ohledem na srdce a znamost, naboženství a civilizacii pomaly zrostalo; zrust pak tento a prospěch, jakkoli pozdny, pameti hodny a interessantny byv, zasluhuje, aby chom ho v rozličných ohledli časich.²⁵

§ 1

1 Jak dlouho Hroncove m o d l a m služili, to zkratka uhadnouti se neda, k viře podobne však jest, že to velmi dlouho bylo. Mnohe obyčeje, ktore z pohanství puvod svůj mají, až po dnes ještě trvají, sem prinaleží starodavna ta kletba: B i s t u h v d a d e, čemu dnes bistudade rikají. Bistuh zly duch byl, ktereho z hnevu do Dedu, starych totiž matek a otcu odsilali, i Beroun a Paromova strela, tisíc bohu a jasna strela, ještě dnes ostatkove jsou tohoto veku pohanskeho a starobyleho. Č a r o d e j n i c t v i, kteremu nejlepe stare ženy rozumeli, k tem znakum prinaleží. Meli tito tak řečene strigy a striguo n i vybornou znalost zelin, obzvlášte jedovatých a nebezpečných, kterými skutky divne a před pospolitým lidem neobyčejne vyvesti umeli. Jejich kunšty zalezeli v proklinani, začítani, podstreleni, ran a nemocí hojení, k čemu obšírna znamost se vyhledavala a větším dilem s poverami spojená byla. Jmeno dobročinných a naklonených žen bylo ž e n y m o u d r é; zlostne pak a pomstive j e ž i b a b a m i se nazývali.

2 Starodavne rozpravky, ktore ve velkem počtu při tomto lidu ještě se nalezájí, o mravech, naboženství a jiných obzvlášte historických vecech, nejlepe by v zhromaždení předoucích žen a devek hledane byti mohli,

ktore oni obyčejne na večerkách s velikou hodnověrností předkládají obyčej mají.

3 Mezi starobylosti prinaleží i tak řečeny v a l a s k ý n e b z b o j n i c k y t a n e c. Tanec ten opravdive slovensky, hrdinsky tanec jest — před mnohým stoletím, pod panováním Marahanu neb Moravanu velice vzdelen a až po dnes v teto sve nove dobe v stolici trenčinske a nitranske obyčejny jest.

4 Z pohanskeho veku take pochází ten obyčej, mrtva tela pod stromy pochovavati, o čem i pozdeji príklad míti budeme.²⁶

5 Tento pohansky vek temer žádné starobylosti nam nepozustavil, nebo ač i pravda jest, že v sousední stolici zvolenske v okolí jasenovskem a predajnskem, rimských práci ostatkove, bez pochyby k vymyvání zlata potrebných se nalezájí; ač prave časem tamže stare peníze od Maximina Imperatora nahodou vykopane byvají, ač prave rimavska dolina, bez pochyby tymto cílem (rimare aurum odtud Rimava) hrobiskami zaplnena jest; kraje pak sjačske, sajovske, zatisske již 888 leta skrze Salana kníže slovanské Arpadovi popustene sou. — Spišske pak okolí pozde jen obydlene a ještě před Polanem a Rikultem 1230 pustými lesy zarostene bylo: předce v celem tomto okolí, krom starych cest a nekterých starych jmen nic se naleznouti neda, co by pozorlivost spisovatele historického, ba radneji etymologickeho skoumatele na sebe obrátilo. Takove jsou:

6 H r o n, předtým G r o n, I p o l t aneb O p o l t i c z a (pole tejem) (Ich scheide das Feld) odtoud tmem tnu. S v a r í n, B r u n a, U p l a z, S t o š k y od stohu, K l a k y, G i n

²⁴ Týmto odsekem sa končia Nosáľovej odvolávky, ktoré dopĺňa citáciou R. textu z kapitoly 37 o včelách a 38 o závadskom richtárovi A. Lednyovi-valachovi. (N o s á ľ o v á, c. d., pozn. 18, 23, text, 12.)

²⁵ Táto prvá časť *Prístupu* obsahuje dokladový materiál najmä k hmotnej ľudovej kultúre na Horehroní. Ukazuje, že R. bol bystrým pozorovateľom všetkých stránok života ľudu, s ktorým sa pri svojej knažskej činnosti stýkal. Bude potrebné podrobiť hlbšej analýze príčiny, prečo jeho nasledovníci (ostatní gemerskí štúrovci) sa neskôr popri folklóre venovali veľmi málo hmotnej kultúre ľudu, hoci mohli nadviazať na staršie pozorovania svojho predchodcu.

²⁶ R. údaje sa týkajú najmä ľudovej viery, ústnej slovesnosti, ľudových tancov, zvykoslavia. Výskum týchto tém na Horehroní ukáže, ktoré z autorových myšlienok sú dodnes platné a ktoré sú prežitkami prameniacimi v idealistickom a romantickom R. názore na ľud. — Mnohé fakty R. opisuje však na základe materiálu, ktorý mal k dispozícii a ktorý v ďalších kapitolách často doslovne cituje.

dura, Baczuch, Volchový Potok, Sumjacz, Vernár, Helpa a Telgart. Tyto stare jmena s ruskou a dávnu slovenskou reči neco k srozumění dopomahati mohou.²⁷

§ 2

Od pohanskeho veku k svetlejšimu totiž kresťanskopohanskému veku prikróčime. Nalezname tu ... obyčejne cirkevni a ceremonie spojene s poverami a ničemnostmi pohanskými... Obyčejne tyto byli: nosení mory, t. j. obrazu smrti v čas jarny a utopení do Hrona; kladení ohne a behaní s řetlami v noci na den Jána; majove spevy a tance devecké, které s prospevováním písní stare: Hoja dunda hoja, poslala nas kralovna, se začinali, krom toho pustý mnohe a bez pochyby i chodeni do chramu staroverských, kdežto mnohe voskove svíce se obetovali, bylo obyčejně.²⁸

§ 3

1 ... K vire podobne jest, že obyvatelé zvolenski pro zamek zvolensky, kdežto Ludvík 1382 v přítomnosti mnohých Uhrů a Polaku snem krajinsky držel, pro blízkost hradu Vyšehrad, Novgrad, Bjeligrad, Modry Kamen, Nitru, Ostrihom, velmi včasne naboženství katolicke přijali, aneb staroverske odstranili. Naproti tomu gömörska stolice k svetlu kresťanskému skrze starovercu obracena byla. Pravdiva vec jest, že přišlo, jako pozdeji oznámíme, i staroverske naboženství na hronsku

dolinu, tedy gotickými svými ozdobami, malovanými a divotvornými chramy, reči slovenskou ještě prece neco srozumitedlnou nejlepe se Hroncum pačiti mohlo, lidem nevyvíčeným, k pohanským chybam (potřebám) nabožným zvyknutým.

2 Staroverske naboženství bylo nejprvní v celem okolí gömörske stolici; svatému Mikulášovi dlouho byli posvecene chramy, i když toto naboženství prestalo. K. p. polomsky, vlachovsky, bystransky ec. po mnohých letech obyčej byl připomínati starodavne časy temito slovy: Stalo se za starej viery; keď ještě stará viera bula. Nejvic pak touto pravdu vysvetluje to, že naboženství evangelicke, což pozdeji dokažeme (nalezname) starovercu nalezlo, jejichž ostatkove svému naboženství až do dnešního dne zustali.

3 O vzdelání tohoto lidu skrze naboženství staroverske velmi malo (prospechu) poznamenati mužeme ... nejvyvícenejší a nejumelejší modlitbu Pane, Verim Boha a Deset prikazani božich na spamet se naučili — slovem obsah znamosti božske byl nad mir maly; mravni však dobrota techto lidi prirodzeným pusobením, samotnosti a nevinným obchodem zachovana byla.²⁹

§ 4

1 V tomto nizkem a nevzdelanem stave lid hronsky by najiste byl mnohem dale zetrva-

²⁷ R. historický rozbor udalostí na tomto mieste, ako i ďalej je ovplyvnený idealistickými historickými kritériami známymi u nás na začiatku 19. stor. Je však pozoruhodné, že kňaz s teologickým vzdelaním získaným v Nemecku mal takéto slovanské i slovenské historické znalosti. Toto nás vedie k presvedčeniu, že R. sa otázkam histórie venoval popri svojom zamestnaní v Revúcej a že si všímal miestne historické báje a miestne nálezy, a to na základe svojich historických a archeologických znalostí, získaných v Nemecku. — Topografické názvy, ktoré uvádza, vyberal akiste so zreteľom poukázať na príbuznosť s ruským jazykom. Keďže mu však chýbalo hlbšie jazykovedné vzdelanie, cituje aj názvy, ktoré majú svoj pôvod v nemčine.

²⁸ R. moralizovanie z pozície evanjelického kňaza nad mravmi a zvykmi tohto kraja je dnes prežitkom, no ukazuje na snahu cirkvi bojovať proti starým ľudovým zvykom a starej ľudovej viere, čím do určitej miery datuje vykonávanie týchto úkonov ešte začiatkom 19. stor. Z pozície osvietenca a milovníka ľudu všima si však ľudové zvyky bližšie, a tým má táto pasáž pre národopis dokumentárnu cenu.

²⁹ Touto kapitolou sa končí doslovná citácia Bottova. Na ďalší materiál R. monografie sa Botto opiera alebo s ním polemizuje, no necituje ho. O autochtónnosti staroverstva na Horehroní a v muránskej časti Gemera nemáme zatiaľ bližšie údaje. Prieskum starších archívnych dokladov a stredovekých archeologických nálezov z tohto kraja môžu vyvrátiť alebo potvrdiť Reussov domnienku. Niektoré doklady, ako zasvätenie gemerských a niektorých horehronských kostolov sv. Mikulášovi (pozri fresky), zdajú sa potvrdzovať Reussovú hypotézu.

val, kdyby se zvláštne cesty k probuzeni tohoto narodu nebylo potrebovalo. Roku totiž 1426 vyvolany národ český pod vudcem Jiskra z Brandeisu 1430 do Zvolena, Hodejova, Šariše a Spiše vyvolan, stolice tyto sobe podmanil, se Slovaky zde bydlícimi pritelstvo a společenstvi učinil; jeho pak vyborne vycvičene vojsko v Neograde a po Rimave se osadilo, nove dediny a zamky vystavelo a kraj tento svou vzdelanosti, znamenitou udatnosti a predevšim Husovym učením naplnilo.

Mnohe nezname kunšty, predelanejší zbroj, reč krasna, pochopitedlna, mravy počestne, vojenska moc a kunšt pri vojnach, na jednu osvitil kraj tento...

2 Cizozemci tito na panstve šerkovskem, balockem, hodejovskem, na Krasnehorce a v sousednych stolicech Slovaku reči, obyčejí, virou staroverskou, krom toho k sobe naklonenych snadno po sve strane obratili. Zamek Muransky, i pro Hroncu našich pametne místo, vystaveli a proti všem napadum silne se brániti umeli. Jan Jiskra z Brandeisu roku 1440 od Elisabethy, cisare Albrechta manželky dosahl zvolensky hrad darem a byl nejvyšším išpanem šarišske stolice učiněn.³⁰ Mezitym zda se byti pravde podobne, že Hronci pro oddehlenost svou vždy ještě samym sobe zanechani byli. Kral uhersky Matej časem pak i na Kralovu holu tym cilem chodival, kdežto naši Hronci krale i v jeho komonstvem uhlidati prvejkrat príležitost meli. — Kral Matej Sebastiana Rozgony, biskupa jagerskeho proti gemerskym husitum s križovnici t. j. vojaci na levem pleci križem ozdobenymi, vyslal, však tažení toto nasledku nemelo. — Naposledy českými, tureckými a nemeckými vojny unaven jsa v smluvu s husity všel a jim v krajne pokojne prebyvani zanechal. — Roku 1490 Matej umrel. Mezitym jak čistéjší učení husitske, tak i obyčejje jejich vždy se rozmahali.

3 Mnohe nepokoje a vojny, obzvlášte pak bitka mohačska, celemu uhorskemu narodu ve

všem dalejším pokročení prekažku učinila. Všecko pri starem zastavalo, aniž o našich Hroncích nejakou zpravu miti mužeme.

§ 5

1 Po velike utrate mohačske ... z částky proti Turkum bojovano bylo, z částky vojny mezi magnaty uherskými povstali...

§ 6

1 Matej Baso, skrz Jakoba Tornallyai, muranskeho zamku vladatele ustanoveny tutor, dite sobe sverene do Polske odeslal,³¹ sam pak do hradu se zavrev, vojsko sezбирал, ktere melo z loupeži žive byti. Roku 1530 Spiš plundroval, dediny a mesta palil, 1535 Levoču kazil a kneze Mollera statky zajal; 1535 o Mihale 80 mužů zbrojnych pri Hranovnici leželo. 29. Junii klašter spišsky Lapis refugii (Offenstein) vyraboval, i do Polske a Slezska sve vojsko k hledani lupeži vodil.

2 Tuto svevolnost uminila krajina spolu 1548 shromažděna pomstiti a požadala krale Ferdinanda, aby sve vojsko k zhrozeni zbojniku muranskych poslal. Poslan jest Mikulaš grof ze Salmu, jenž pomoci Františka Bebek muranskou pevnost oblehl a mocne na (do) ni dobyjeti neprestaval.

3 Mezi Matejovym vojskem bylo mnoho Rusnaku, t. j. starovercu a Valachu. 20 takovych v čas same bitky ze zamku vytrhlo a na prosbu Bebekovu život jim darovan jest; ostatni všickni Slovaci krom 16 Matejovi vernych, zamek pootvirati slibili, o tom se spolu poradili, Salmovi poddali, skrine zlatem naplnene pootvirali a sami Martina, brata Basoveho i ostatnych jemu oddanych zlapali a do taboru Salmoveho vyšikovali; sameho pak Mateje utikajicich ovčar na salaši telgartskem povazal a Salmovi dovedl.

4 Všem Rusnakum Valachum touto vernost ku kralovi a Salmovi dosvedčujicim milost prokazana a život darovan jest: nekteri

³⁰ R. názory na husitov, na ich vplyv v gemerskej oblasti neboli ojedinelým zjavom. Z podobnej koncepcie vychádzal aj Bartolomeides v svojej práci o Gemeri. S týmto názorom súhlasila aj väčšina štúrovcov. Evanjelickí učítelia v 19. a v 20. stor. v tomto duchu vychovávali žiakov, čo súviselo s protimaďarskými snahami týchto pedagógov. — Botto, 71, Tomášik I, 49, 50.

³¹ Ide o Mateja Bažu Čoltovského, tútora maloletého Jakuba Tornalyho, majiteľa Muránskeho panstva (Botto, 72).

pak duvernost majice k slavnemu tomu vudcovi, vojenskou službu u neho prijali...³²

... To jiste jest, že prave v ten rok, v nemž zamek muransky dobyt jest, banske mesta podavše vyznani viry sve Ferdinandovi kralovi svobodu v naboženstvi uplnou dosahli. V Jelšave pak škola 1548 leta pro vetšich žaku skutečne ustavena byla, v niž Georg Fabricius, rodem Jelšaven, pozdeji rektor, knez jelšavsky 1578 a senior cvičen byl. Krom toho v škole levočske 1550 Caspar Cramer v Slezsku, v Praze a Wittenberku učitele se k uradum zdejšim hotovili.³³

§ 7

... Turci do Jelšavy 1556 prišedše, 400 lidi do zajeti vzali, mesto vypalili a zrabovali. Roku pak 1570 ubralo se z Fileka do Smolnika 3000 Turku, kterižto když pres muranske udoli projiti chteli, skrže Ruebera muranskeho zamku vladatele, neb snad jen Capitane, rozehnani byli.³⁴

§ 8

„Dvojctihodny muž Cyprian Friedt, cis. kralovsky kazatel v zamku muranskem

predložil kazatelum okolnym artikule takrečene muranske... Tyto artikule proto podepsali, že nerovnost se nachazela pri službach božich, že neznali, čeho se všeobecne držeti maji, že kalvinske, arianske a jine sekty se rozmohli.“...³⁵

Z artikulu techto kratky vyťah podoložime:

1 „Knez ma miti svedectvi, že je posveceny.

2 Povolavani at se deje od cirkvi. Žaden pak od turecke vrchnosti promociie nehledej.

3 Evangelium čiste kaž a svatosti, jako je Kristus ustanovil, prisluhuj.

4 Napominej, aby k s. večeri Pane lid pilne chodil a t.d.

5 Omši bez komunikantu nedrž. Krom slovenske reči druhu reči pri vykonavani služeb božich nemluv.³⁶

6 Oblatku nad hlavu nevyvyšuj, aniž obratice se k lidu ukazuj, poradek omši vynechej. Posvecovani zavrž, ktere se v nasledujících dnech dalo a pod plaštěm pravdy od lako-

³² R. opisuje historické udalosti na základe vtedy známych dokladov a kritérií. Pre poznanie dejín Horehronia a severnej časti Gemera prináša však dôležité miestne údaje, týkajúce sa etnického zloženia obyvateľstva i jeho zamestnania. Treba však s poľutovaním konštatovať, že bližšie neuvádza prameň, odkiaľ tieto miestne údaje čerpal. — Pravdepodobne na základe tohto R. materiálu, dopĺňujúc ho konkrétnymi faktami, ale bez citovania prameňov, rozvádza Botto kolonizovanie horného Horehronia Rusínmi z horného Spiša (71, 72).

³³ Tieto údaje o gemerskom školstve a o možnostiach štúdia doma i v cudzine potvrdzuje R. uverejnený materiál z neskorších desaťročí; ukazujú na dlhú školskú tradíciu tohto kraja, čo malo vplyv i neskôr pri zakladaní a rozvíjaní škôl presídlencov na Dolniakoch (pozri Tótkomlóš, Čaba, Sarvaš).

³⁴ Tento doklad ukazuje, že gemerské a horehronské obyvateľstvo prichádzalo do bezprostredného styku s Turkami (pozri ďalšie R. § 54, 55, 63, 66, 76). Za ďalšie dve storočia Gemer sa stal hraničným územím medzi ríšou tureckou a uhorskou. Tento fakt, ako i nerastné bohatstvo kraja, jeho vyspelá remeselnícka výroba (štitníckí mečiari, štítari), potrebná na vedenie vojny, zaručovali mu väčšiu samostatnosť v riešení niektorých hospodárskych, spoločenských a kultúrnych problémov ako v ostatných krajoch Uhorska. — S. Tomášik I, 50, 51 uvádza viac dokladov o nájazdoch Turkov na Gemer v rokoch 1542–1687.

³⁵ Z literatúry poznáme dva prepisy týchto artikulov, a to Varsíkom uverejnené *Muránske artikule* (Bratislava III, 1929, 129–133), čerpané z Holkovho opisu z r. 1809 podľa Friedtovej latinskej štylizácie z r. 1585, a Ratkošom uverejnené *Štitnícké artikule* (Naše národná minulosť, 490–494), ktoré sa opierajú o artikuly z r. 1591, uverejnené Bartolomeidesom v práci *Memorabilia provinciae Csetnek*. Doslovné porovnanie oboch variácií s artikulami Reussom prepísanými ukazuje, že R. poznal prvú i druhú verziu a čerpal z nich. Alebo hádam mal k dispozícii tretiu variáciu, doplnenú bodmi vzťahujúcimi sa na zvyky a život zaužívaný starovercami. Národopisný význam R. variácie muránskych artikulov, potvrdených v každej obci richtármi a prísahnými r. 1596, spočíva v tom, že uvádzajú podrobnejšie a konkrétnejšie sviatky, jedlá a zvyky, ktoré dosiaľ nachodíme na Horehroní.

³⁶ Týchto prvých 5 artikulov nachádzame vo Varsíkovom i v Ratkošovom prepise, ale v širšej a pozmenenej formulácii.

mych knezu do cirkve uvedene jest: jako na den Štefana posveceni vina; na den Mladatek prutu; na den očistovani p. Marie svic a soli; na Nebe vzeti p. Marie zelin; na popelni strelu popele; velkonočný večer, hody a ohne; velkonočný rano: šoldry, klobas, oštjepku a obili a kterychkolvek jinych veci.³⁷

7 Pohrebovani Krista ukřižovaneho držeti se nema; processie jakožto na Trech kralu s križem; na Velkou noc s obrazem ukřižovaneho. A to ani po seti ani po poli ani po ulicech; na križove dni ostatky svatych; na Den božihho tela s oblatku; na večerky s. Jana ohne klasi, pobožny knez konečne zbrani a t.d.³⁸

8 Ze staroverskych artikulu nektere:³⁹

9 „Jedenkaždy rychtar s svymi prisaznymi ma na to nejvetši starost a pilnost miti, aby ustancvil k tomu dvouch lidi, kteri by v každou druhu nedeli okolo šli a tych, kteri doma pražmuji a svojou lenivostou slovo boži potupuji, do kostela na predikacie svate honili a kteri na prište a druhe napomenuti nebude dbati, tych aby kladou a biršagom štrafali.“⁴⁰

10 V patek velkonočný nechť žiadny ani kde dreveneho špalka k podobenstvu človečej tvari vyryteho neklade ani se po žitech anebo po oziminach na rolich netulaji, ani žjadne pro-

cessie nech nezachovavaji. Nebo to jest všecko na posmech a na potupu proti bohu. I tem dobre by se opači i ten, kdo by smel na s. Jana ohen klasi.⁴¹

11 Neporadne tance a obzvlašte na rusadelne svatky podle stareho obyčeje kralov staveti, tance vyvazeti, na fašangy se skalivati, šomhartiti a jakykolvek se blazniti a v jine kterekolvek dni a časy hned si na kratce zakazano bude. Dalej od devate hodiny na noc aby žadna krčma nešla a obzvlaštne dni sobotné, nedelne, svatočne, etc.⁴²

12 Nočne prjadky a schazeni, tie se nech mocne a hrozne zakazuji a brania a aby pod štrafanim a byršagom zakazane byli.⁴³

13 Ohavne zlorečeni, late, kletbu i bluzneni proti p. Bohu, to maji i hospodarove dobri a statečni doma mezi ditkami a čeladkou svojou zakazovati; a svetska vrchnost obecnym vyhlašovanim zabranovat a vezenim i štrafanim pretrhovat.

Predikatorove pak maji takovou vec zjevne na kazni štrafati a k tomu i huslemi pred kostelom hroziti.⁴⁴

14 „Svatky ktere se po všech krestjanskych kostolich od pravych krestjanu svetiti a zachovavati maji, predne:

³⁷ Doslovné porovnanie s Varsíkovým a Ratkošovým prepisom artikulu IV ukazuje najmarkantnejší rozdiel v tomto bode. Kým prvé dve uvádzajú sviatky a jedlá globálne, Reussov prepis ich rozpisuje, a tým zachováva pre národopis dôležitý materiál ľudovej stravy i zvykov.

³⁸ Tento bod nenachádzame ani u Varsíka ani u Ratkoša.

³⁹ Porovnanie ďalších bodov s Varsíkovým prepisom *Muránskych artikúl* ukazuje doslovnú zhodnosť. Zaujímavá je však Reussova poznámka, ktorou tieto artikuly uvádza ako „staroverské“. Podľa toho by sa muránske artikuly považovali za artikuly bojujúce proti starej viere. Táto Reussova poznámka nás ďalej vedie k predpokladu, že muránska variácia sa robila s ohľadom na staroverské náboženstvo, ktoré vyznávalo obyvateľstvo tohto panstva, teda i Horehronia ešte v 16. stor.

— O staroverskom náboženstve v Gemeri a na Horehroní hovorí Tomášik (*Pamäti-hodnosti I*, 44, 45), no necituje prameň, odkiaľ čerpá materiál pre svoje tvrdenie. Porovnaním s R. dá sa predpokladať, že vychádzal z Reussovho rukopisu.

⁴⁰ Tento bod v doslovnom znení nachádzame vo Varsíkovom prepise *Muránskych artikúl* pod II. V *Štitnických artikuloch* uverejnených Ratkošom chýba.

⁴¹ Odlišnosť tohto bodu R. prepisu spočíva vo variácii vetnej skladby a v používaní slovakizmov (napr. žiadny), pritom sa viac pridržá muránskej verzie. Vo Varsíkovom i Ratkošovom prepise je tento bod uverejnený pod V.

⁴² Tento bod je uverejnený u Varsíka i Ratkoša pod artikulum XII. V oboch variáciách však chýba veta „Ďalej o deváte hodiny...“ Stylisticky sa pridrižiava Varsíkovej muránskej variácii.

⁴³ Uverejnené u Varsíka i Ratkoša pod artikulum XV. Reuss sa opiera o muránsku variáciu.

⁴⁴ Rozdiel Reussovej variácie spočíva len v slovakizmoch, opiera sa o muránsky variant. V prepise Varsíkovom i Ratkošovom uverejnené pod artikulum XVIII.

1. Den božieho narodenia, sama tretí s s. Stefanom a s. Janom evanjelistami.
2. Obrezanie Krista p. aneb Nový rok.
3. Trech kralu pamätka.
4. Svätého Pavla na viru obraceni.
5. Očistovaní P. Marie neb Hromnic.
6. Den s. Mateja apoštola.
7. Zvestovaní P. Marie.
8. Pamätka ustanovení večere P. Krista.
9. (V rukopise chýba.)
10. Hod vzkrieseni P. Krista, aneb Velikonoc sama tretja.
11. Svätého Gire, aneb ritire S. Ďure ad contionem loco marci.
12. S. Filipa a Jakuba.
13. Na nebe vstupeni K. P.
14. Soslani Duchu S. aneb Rusadle samo tretí.
15. Nedele Trojici S. pamätka.
16. Narodení S. Jana Krstitele.
17. S. Petra a Pavla apoštolu Pane.
18. Den navštivení Marie Alžbety.
19. Marie Magdaleny.
20. Svätého Jakuba apoštola.
21. Promeneni K. Pána.
22. S. Bartolomeje.
23. Stetí S. Jana Krstitele.
24. Narodení P. Marie post Contionem.
25. Svätého Matauše evanjelista.
26. Svätého Michala Archangela.
27. Svätého Simona Judy.
28. Den všetch Svatých.
29. Martina S. Biskupa ad Contionem.
30. S. Katariny Pane ad Contionem.
31. S. Ondreje apoštola.
32. S. Tomaše apoštola

a krome týchto poznamenaných hostinskje, jako v Štítniku S. Marii velikej, jinače vechtovej aneb zelne, v Ochtinej S. Mikulaše etc.⁴⁵

Díl první

§ 9

Roku 1585 dne 21. Febr. nasledovník

velk. Maschka Julius Baro z Herberstainu, tyto artikule po cirkvich rozeslal ... Cyprian Friedt ... tak řečene latinske artikule uvedl. Naposledy po odchode Friedtovom vzactny a učeny muž Joannes Rimanovius, nastupce jeho, cilem lepšího sporadeni nejprv sam artikule podepsal 1596, 14. Jan. a skrže jiných kazatelů a panu podepsati dal, tež take při visitacii cirkvi i cirkevniku k tomu podepsani privedl. Posledne i Conventy aneb tak řečene Convocacie, každoročne vícekrat k rozsouzení cirkevnych otázek hned tu hned na jinem miste držel.⁴⁶

§ 10

Zoznam gemerských obcí, kde bola r. 1596 vizitácia.

§ 11

1 Dne 28 April 1595 (vedle stareho kalendare) konvent držan jest na zamku muranskem, ... Nebyli však pritomni: Judex z kaštile; Item z Tyrgartu, z Šumeciho, etc. etc. Tito mají pod cirkevncu pokutu v první Convocacie přijiti. (Ecclesiasticae censurae.)

2 Mezi pritomnymi (Praesentes ex plebeis) byli nasledující: Valent z Vernare. Doklada se, že všickni pritomni (bylo jich pak mnoho) přijali v slovenske řeči přečtené artikule ...⁴⁷ Při teto pripadnosti težke žaloby na cirkevniku podmuranských se staly ... „Tertia actio sive querela fuit: Dvojct. pana seniora: v ktere na svých posluchaču žaloval, zejména na Podmurančanu pro nedbanlivost večere Pane uživani a potupovani Sl. Božieho, podobne i Lehotanu, jako i Dluholučanu. Item Tyrgartčanu proto žaloval, že mrtve tela zemrelých lidí, obzvlášte ditek bez ceremonii a bez poradneho vyprovazeni k hrobu, vedle obyčeje zatvrdilych pohanu (obstinatum gentium) pohrebuji a pochovavaji, že nemají ohled na emiter sobe davno vyznačeny aniž ho opravití se usilují, ale každý vedle sve vůli s svým

⁴⁵ Uverejnené vo Varsíkovom prepise ako dodatok, v Ratkošovom pod artikulum XVIII. Reuss sa opieral v prvých vetách o štítnickú variáciu a od bodu 29 o muránsku.

⁴⁶ História a významom *Muránskych artikúl* sa bližšie zaoberá B. Varsík v úvode k artikulum (B. Varsík, *Muránske artikule*, Bratislava 1929, 129 n.).

⁴⁷ Latinské slová a vety R. uvádzané v zátvorke vedú k domnienke, že R. čerpal z latinského prameňa. — Že Reusovi ide často o doslovnú citáciu prameňa nasvedčuje aj jeho používanie úvodzoviek, čo v prepise ponechávame. Okrem toho R. zrejme podľa starších dokladov o rôznych udalostiach voľne rozpráva, čo píše bez označenia. Ani svoje myšlienky a poučenia graficky neoznačuje. Usilovali sme sa zhrnúť ich v registri pod názvom — myšlienky autorove —. Obsah jednotlivých vynechaných kapitol alebo viet uvádzame kurzívou.

mrtvym naklada. Item. Ditky sve bez krstu tyden i dva zanechavaji, jako včera chlapec ze Šumjaceho jestit krsten, který již třetí tyden dožil, ze Senko (?) podpory narozeny.⁴⁸
3 Item, nekteri zanedbali *κωτιωνια* (Večere Paně užívání) pred sobašem; item: znevažují ohlašování, jako ku pr. v Šumecu dva pary učinili, jeden Ferencz, druhy Artym jmenem. Techtu skutečne pan senior potrestal ma gr. 352.⁴⁹

§ 12

Čo p. senior učinil, to poznamenano není, nam pak slušne do očí padnutí musí: Nepřítomnost mnohých vyslancu, která zjevne ukazuje studenost k dobrým poradkum, nepoddajnost a rozvolenost zastavenou a co nejvíce malou k svým představeným duvernost. — Dale vidíme odtoud, že panskou mocí a násilím při tomto konání nic se nedalo, což zrejme ukazuje, že společenství toto duch svobody křidly svými přikryval. — Potom nepřestava se zjevovati obyčej pohansky při pohrebech mrtvých lidí, o čem sme mluvili vyšše.⁵⁰

§ 13

Zpráva o zmenách v seniorskom úrade.

§ 14

Zpráva o zmenách v držbe Muránskeho panstva a následky týchto zmien na šírenie protestantizmu.

§ 15

Následkom šírenia evanjelického náboženstva ... odporne semeno vzhazeti začalo. — Polomčane totiž měli sice již kneze Michaele Nicolay, který jmenem cele cirkvi polomske Sztančik Adama a Jura Tokar pod pečeti bratrskou do prava povolati dal a na nich ža-

loval, že mu ze všeho, jako povinni jsou, dežmu nedavají, aniž fary ještě vystavili. Vyslanci tito 2 tydne prosili poshoveni. To jim povoleno a na vdek bez ku vina v nadobe (amphora) jim darovali.

Neznam, mameli se nad duchovenstvim při nadobe vina čili nad zretednou cirkevniku polomčanských pod pláštěm ochotnosti ukrytou svevolnost horšiti?⁵¹

§ 16

... Pod seniorstvim totiž Fabriciho 1626 21. Aprila, Šumjačane do Conventu přišedše, z poniženosti oznamili, že ponevadž knez jejich Helmosius Vratislavsky, ... odešel, a nemají spůsob svého vlastního kneze opatrovati, aby se při velkomožne pani primluvali, že by ... zanechala jich při starem poradku, tak, aby dvojjetihodny p. farar muranskeho hradu jim prisluhoval. — Cirkev na to povolila, Bratrství pak list k velkomožne pani napsati poručilo. — Panu seniorovi sliben jest baranec, jehož bez odkladani dopraviti uminili.⁵²

§ 17

Zaoběrá sa odpadlícťvom a neprístojným životom polomského farára G. Gažúra a útekom jeho ženy.

§ 18

Zpráva o dlhoch polomského farára G. Gažúra.

§ 19

..., 1626 26. Aprila Polomčane žalobne proti p. Casparovi Gazur, svemu kazatelovi povstali a jeho chyby v jakemsi pisme k urozenemu panu prefektovi Františkovi Jakoffymu, pod dedinskou pečeti obsažene a k p. dvojjetihodnemu seniorovi v zvláštнім psaní

⁴⁸ O pohreboch vo voľnej prírode pod stromami nám na výskume v Novohrade r. 1950 (V H. Tisovníku laz Strmô) rozprával informátor Koreň. Podľa jeho pamäti takto pochovávali ešte koncom 19. stor. v čase, keď farár nemohol ísť na lazy pre nepohodu alebo iné okolnosti. — Botto a Tomášik o prežívaní takéhoto pochovávanía hovoria pravdepodobne na základe Reussovho materiálu (Botto, c. d., 70, Tomášik I, c. d., 37).

⁴⁹ Znevažovanie ohlások, sobáša a krstu poznáme z vizitácií aj z Važca v Liptove, kde vizitácia v 19. stor. takéto počiny nariadila peňažite trestať.

⁵⁰ Tieto R. myšlienky hovoria o jeho osvietenskom názore na násilie, panskú a cirkevnú moc. Reussovým osvietenstvom sa bližšie zaoberá Botto, c. d., 75.

⁵¹ Pozri poznámku 50.

⁵² Ako je zrejmé i z ďalšieho textu, Reuss cirkevné rozhodnutia a tresty uvádza ako príklad nespravodlivej a násilnej politiky cirkvi voči ľudu, ktorá u ľudu mohla vzbudiť len odpor.

poslane odevzdali... — Velebne Bratrství přečetlo list pana prefecta a když obsah jeho vyrozumelo, take i od dediny psani a k nemu pripojeni. I ohledlo (vyrozumelo), že nasledující chyby pri sobe ma:

1 Proti rychtarovi tato vybluznil slova: „Že jest trup, šelma, zbojnik a nepoctivy člověk a že ze zbojnictvi se zmohl, a tone v cirkvi mluvil, kde by mu slušelo, ale na krčme a ledas kde na dedine. Item že jest nehodný ten urad snašeti.“

2 „Smel mu mluviti, že jest předce nepoctivy člověk s ženou kurvou.“

3 „Jehomanželka tež smela volat, že se zbudoval a zmohl za zbojnicke peníze.“

4 „Smel tež mluviti, že není v dedine žádného dobrého a poctiveho člověka i poctive matrony, než všecko zbojníci a ženy uctive mluvic nepoctive a že by uniesol na svem pleci te, které jsou poctive.“

5 „Publice in templo pro concione tež smel oznamiti a jej osvicenej a velkomožnej panej dum prilštubom (?) nazvati, o čemž všichni, kteří kolvek v kostele na ten čas byli, mohu vyznati jakož i vyznavaji pod prisahu.“

6 „Smel mluviti, že on nema na zamku žádného pana ani panej, než v Jelšave pana Ješprista.“

Postavuji take svedku na to, co dvoj. p. Caspar vybluznil na p. rychtare. Ti jsou: Stanko Poljak se svou ženou; Caspar Zuchan; Ondrej Lyhan; Muryn; Ondrej Oravec; Martka Kubova; Dorna Chovanka; Sophia; Martka Tobiaška; pan pisar Stanislaus tež sa tu byl trefil i Alexa, panský drab. To všechno jejich prisahou se potvrzuje. — Tehož pana Caspara obžalova s otcem svym p. rektor jeho

polomsky, kterymu tež neodpustil, když ho oslem, sprostakem, svinarem v liste k nemu psanem nazýval.“

7 Cirkve usoudila: „Dvoj. p. Caspar, ponevadž... proti svym cirkevnikum zhrešil, ... rektora a kmotra jeho, kterych všech potupil, obrazil, dehonestoval, z uradu pro utržku pak velebneho Bratrstvi učinenu, z celého Bratrstvi mu vypovedeno. — Polomčane 2. fl. rektor i s otcem po pinte vina. dn. 60.⁵³

§ 20

Roku 1634 je polomský farár G. Gažúr obžalovaný z ďalšej nemravnosti, a to: z opilstva, svätokupectva a z cudzolože.

§ 21

Roku 1634 je polomský farár G. Gažúr pre nemravný život vypovedaný z polomskej fary.

§ 22

V Šumjaci... ode dvouch let bezpochyby sveho kneze nemeli, ale nyní opet jednoho nachazime... 1627 dne 27. Aprila v Jelšave... Georgius Comes knez šumjecky, pred velebne Bratrstvi se postavili a ... pobožnou a moudru řeč držel... Hned roku 1628 3. Maje... proti dvoj. Georg Comesovi povstal dvoj. pan Adam Otčenaš, vytah list... v němž zretedne se doklada, že Georgius Comes k uradu kazatelskemu mimo poradku a zakona se vtusil... Bratrstvi mu ten soud vydalo, aby na den Michala, ... list... conventu predložiti nezameškal. Což jestli neučini, jmeno sve strati a propuštenu mimo všeho pochybovani zajiste dosahne.⁵⁴

§ 23

Reussove úvahy o nemravnosti cirkvi a cirkevnikov.

§ 24

Pod tym časem cirkve šumjacka noveho kneze dostala. Roku totiž 1632 27. Aprila do spoločenstvi bratrskeho vkročil Ján Prjehradný...

⁵³ Porovnanie jednotlivých rozhodnutí a trestov Bratrstva ukazuje, že trovy a trest málokedy znášala len stránka vinná, ale že alikvotnú časť znášala aj stránka, ktorá zo sporu vyšla nevinná. Práve tak i za rady si dávalo Bratrstvo platíť, a to peniazmi alebo naturáliami.

⁵⁴ Pozri poznámku 50, 52.

§ 25

Nic lepšieho se nestalo v Polomce roku 1637. „Nebo... do spoločenstvi bratskeho vsto pil Daniel Litomericeny...

§ 26

Ohledli sme knezu v jedne i v druhe cirkvi hronske... Chceme-li však pri tom najkratši cestu pokročiti, prohlednime rychtare, kneze, školskeho učiteľa; zasednimež do domu obecneho a chramu Božieho, do krčmy a dvoruv a i stav vzdelanosti zretedne (se) pred oči se nam postaví.

§ 27

1 ... „Dala se 1636 v Octobri visitacie, skrze p. clariss. seniore Jakuba Holyho, kneze betlarskyho a Krištoffa Lovesanyi, conseniore a kneze jelšavskeho...“⁵⁵

2 Do Polomky 1636 dne 7 Oct. prišli, osmeho byla visitacie, poznamenana jest takto: „Novotneho kneze dv. Daniele Litomericeny, rychtare Stanislava Polyak, kostelnika Jozefa Kovats tu sme našli. První prace začala se od modlitby v chrame učiněnych, potom kostel s klenodiami, medeny a pozlaceny kalich, kamži, oltar, krstedlnici, čisto a pekne že se drži sme videli.“⁵⁶ Poručelo se pak, aby ve vetši uctivosti urad kazatelsky meli napozatym, to verejne v chrame, v pritomnosti prednejšich obojih pohľavi posluchaču duklačne cele polomske cirkvi i s filiami Zavadkou a Helpou oznameno jest.“

3 Duchodek chramu, oznamila cirkev, až posavad žadny nebyl, jedna louka se nachazi, kterou pobožna jista vdova Dorna Pomprla z uprimne prichylnosti ku knezovi

k užitku chramu zanechala. Od teto louky ročne 2 zl. platiti se maji, bud aj knez, neb nekdo z posluchaču poživati bude. Což nejen od obci urizeno, ale i skrze urozeného pana Frantz Jakoffy, praefectuse zamku muranskeho potvrzeno jest. Rektorovi školy Martinovi Chmel ty duchodky jsou ustavene, ktere z jeho antecessorum davane byli, však na ten spůsob, aby sam rektor nebyl prinoucen vybirati, ale okolo 8- Dura skrze ustanoveného vyberače od každého sedlaka 12 dn od vdovy 6 dn se dobiralo. I vybirani snopu (manipulatio) zustane rektorovi, po dva snopy žita, ovsu, ječmene a prosa rozumějice. Rektor o louce a zahradce sve, kterou mel, otazku predložil. Louka pri knezove podle Hrona ležici ma podle zakona v užitku učiteľa zustat, což i potvrzeno jest; zahradky pak, ponevadž nespravedlive do cizich ruk skrz byvaleho rektora, Daniele Szutorisze, z rektorstvi na krčmarstvi přešleho se stratila, proto sama, velka pani,⁵⁷ prositi se ma, aby prave mu vladatelovi rektorovi ji prinavratiti poručila.

§ 28

1 V Šumeci 9. Oct. visitacie byla.

Chrám tu ještě jen staveti se ma: sľubji zajiste z počatku jara všehnou moc vynaložiti, aby na ustanovenem miste v cmítěre chram se vystavel, jestli ne z kamene, aspon z dreva. To se stati ma s pomoci filiálních Tergarčanu, Vernarčanu a Pohorele, ba i s milostivym dopomoženim velikomožne pani patronkyni.⁵⁸

2 Knez na ten čas Joh. Priehradny proti rychtarovi Soltysz Mackovi⁵⁹ a jinym cirkevníkum pred p. senioem a spolu visita-

⁵⁵ Podľa ďalšieho textu ide o zápis vizitácie G. Paulim, polomským kňazom. R. svoje citácie pravdepodobne čerpá z tohto zápisu.

⁵⁶ Predstavu o kostolnom interiéri, ako aj o kostolných šperkoch si možno urobiť na základe predmetov uložených v Okresnom múzeu v Rimavskej Sobotě a na ev. fare v Štítniku, pochádzajúcich z Gemery z čias, v ktorých bola táto i nasledujúca vizitácia.

⁵⁷ Veľká pani — grófka Mária Homonnayová, majiteľka Muránskeho hradu a Muránskeho panstva, tým aj patrónka všetkých cirkví v tomto panstve sa nachodiacich. (Do Muránskeho panstva patrilo i Horehronie.)

⁵⁸ Patrónstvo Muránskeho pána nad šumiackou cirkvou ostáva i v čase, keď Murán prechádza na Koháryovcov a na Coburgovcov. Zač. 20. stor. pod ich patronátom sa postavil miesto starého dreveného kostola — pochádzajúceho zrejme z čias, o ktorých píše Reuss — gr. kat. murovaný kostol. Telgárt (dnes Švermovo), Šumiac a Vernár tvoria dodnes filiálnu pravoslávnu cirkev. V časoeh notariátnych administratívnych jednotiek tvorili notariát so sídlom v Šumiaci, kde bola i matkocirkev.

⁵⁹ Spojenie rodového mena Šoltýs s richtárstvom vyskytuje sa i v Liptove, ako aj inde na Slovensku a poukazuje na skutočnosť, že i na Horehroní sa obce zakladali pravdepodobne pomocou lokátorov-šoltýsov, medzi práva ktorých patrilo i dedičné richtárstvo.

tormi žalobu predložil: že ma cirkevníku svojej hlavy a neznám mluvi jakého naboženství. Nebo 1. svato svate večere Pane vetším dilem jsou potupující 2. svatku ročných a apoštolských jsou rušitele: Nový a starý kalendář (schismatice) postranne a neskrócene confundují a (ruthenisant) starosvětske viry zčástky se pridržejí.

3 Pohorelčane obzvláště jsou obžalováni pro vyznání viry při krste obyčejně recitovane, vedle které žádají ti, kteří při starovercích krsteni jsou, aby k zpovědi aneb večeri Pane kazatel nenutil, ba i to se dosvědčilo, že všecko napominání kazatelské nevažně přijímali, ba i moc vrchnostenská až posavad malo neb nic prospěti nemohla — při těchto velice osmelených starovercích.

Proto skrze pana seniora a spolu visitatoru vyneseno jest soud nad tímto schizmatickými šelmami (nebulones schismatici), aby ti, kteří potupují a znevažují slovo Boží a svatosti pod pokutu nepoctivého osličího (sepultura asinina) pochováni přišli, tak aby byli kříž bez světla (ut sint crux sine lux), t. j. aby bez ceremonii potřebných, ne v cmitere, ale kdekolvek tela těchto oslu (asinorum) se pohrbili.

4 Krom toho žaloval pan farar na posluchačů, že dítě ku krstu ne hned po narození, ale i po 4, 6, 7 dnech přineseno býva a to že se děje beze všeho ohlášení, které by vedle artikulu sam otec vykonati měl, což však jen skrze babu, která i krstných rodičů a kmotru povolava, se děje. — Kterýžto neporádek farar napraví, tak že nebude šestonedelku uvozovat do cirkvi v čas uložení.

5 Poručilo se prisně, aby kalich sobe nadobudli.

6 Duchodky kneze napsane jsou vedle smluvy společně poznačene, ponevadž pak jen slibene jsou a ještě až po dnes do užitku jejich nevstoupil, proto Bratrství prisně nakládá, aby na den sv. evangelisty Lukaše aneb v následující nedeli do pole cela cirkvi i s knezem vyšla a fararovi vyrobiska a kopane ukazala.

7 Rektorovi takové jsou vyznačene duchodky, jako v cirkvi polomské. Ma pak starost míti knez, aby rektora vyvolal. Sedlak každý 12 fl. vdovcove a vdovy 6 fl. mají složití o Dure vyberčím k tomu ustanoveným; sno-

py dva ze žita, ovsa a ječmene. — Třetí částku slušně vyplatiti ma knez rektorovi ze všech domácích akcidencii i z filiálských, obzvláště z aspersioni třetí částka rektorovi náleží.

§ 29

1 Při té příležitosti následující případnosti dne 10. Oct. pravne rozsoudzene jsou. — „Kazatel žaloval na jistou ženu *Martha Eliášovu* a řekl, že tak velice bezbožná jest, že dcera její nevinnosti pozbavena, když *pankharta* porodila, ukryvaje své zlé skutky, v posteli do nemoci nezhojitelne upadla, tak že i ve *Vernare* filiální cirkvi umřela, kterežto telo beze všech ceremonii církevných, bez vědomí kneze pohřbiti dala. Dítě pak skrze kazatele neuvedene po 2 týdnech zemřelo, tež sine crux sine lux jako povedají, sama jedinka do cmitera pochovala. A od toho času ani k slyšení slova Božího ani k sv. večeri Pane nepřichází, ale zlostně se protiví.“

2 „S velkou pozorlivostí (*arrectis auribus*) a odvrácenou tváří, dosti směle odbrechující (*ogganians*) ženička tato následující soud od Bratrství obdržela: aby hned richtar ze společnosti s. uradu knezského jí do obecného žalare položil a potud tam držel, dokoud skrze hodnověrných poručíku napravení života a poslušnost s. uradu kazatelskému neslibí.“

3 Poznovu žaloval knez na souseda, že pro samou zlost a zavist v zahradce při fare slepky zabíjí a co více k potupe kneze knezove kury žive ošklbane do fary prehazuje; ale soused zčástky tajil ten skutek, z části tím se ospravedlnil, že sam to nikdy předtým o slepicích nevidel ani nečimil, ale že od sameho farare to slyšel, že mu farar to učiniti hrozil etc. Sam tedy nešťesti svého byl původcem, — Dobry jest soused, když sobe dobre povědom jest.

4 I na nedbanlivost pohorelských richtaru žaloval knez, že stodolu, kterou společným umyslem cele cirkvi měli dávno vystaveti, ještě posavad nezhotovili. Ale i to, i chyž pro kneze (*musarium*) všeci jedním hlasem vystaveti slibují a že štvrtročne peníze sami vybíratí budou, svému pak fararovi obživení byti nechťejí.

5 „Tak vykonane šťastlive bylo všecko a polivkové snídání sme přijali a když sme

misto vina žinčicou bricha naplnili, pres hory a doliny muranske domu sme pospichali. Amen.“

§ 30

Roku 1638 vydáva sa Šumiačanom povolenie zbierať na kostol.

§ 31

1 ... Chramu a školskeho učiteľa nikdy ešte Šumjačane nemeli, — obyčejne stare neradi propoušťať, mravy neskrócené obľúbili, sprostnosť mnohonásobná pri tomto smeľem, posluchati nezvyknutým ľudu ťažko sa vykoreniti dala. Visitatorove prisnosť ukazali, ktorá všechnou duvernosť odjímalá; pokuty jim nakladali, ktoré pro jejich dávne obyčejne jim neprijemne byti museli; miesto toho požehnaní, ktoré s kresťanstvom k nim prijiti melo, mnohé nezname bremena, opatrení chramu, kneze, rektora, prisne a temer nelidské soudy s prisnosti k nim prišli. O dobre vynaučovaní školske, tou jedinkou cestu k vzdelanosti, se sice postavili, ale sam knez učiteľa školy obyčejne na rok jednal; za služebníka farskeho ho držel, sam neco platu mu daval a predvším učiteľ na to svou pilnosť vynaložiti musel, aby se zvonilo, v chrame zpívalo, a čas minul.

2 Všem takovým potrebám bohata Sechiovska familie dosti snadno pomahati mohla. Ale panove zeme chteji i panove v cirkvi byti... Zrozeny aristokrat všecko sam miti, nade všim vladnouti, všecko podmaniti chce... Společnosť cirkevní jest mnohem zvláštnejši, než svetska. Tu zajiste moc, tam pravo; tu rozkaz, tam laska, tu jeden, tam všeci panuji a stojí. Toto i muranske panství i jini panove nepovaživše, outle a slabe staveni, v nemž kvetnouti mela pravda a ctnost, panskou a smelou, rukou potrasali a časem duchem vysokomyslným a neskróceným borili a hubili.⁶⁰

§ 32

Na Muránskom zámku ... byli vždy dvojáci knezove, nemecky pro vojakou, uhersky pro dvur szetsovsky. Již tito lide většim di-

lem, vysoko prebyvajice, a jakousi slavu panskou vukol sebe majice, zhrda hledeli na chudobnych dedinskych knezu, pravo duchovni znevažovali, poradky senioratu potupovali.

V dalších riadkoch sa Reuss zaoberá neporiadkami, podplácaním a svojvoľným dosadzovaním kňazov na fary, čo podľa predchádzajúcich uverejnených dokladov pripisuje vyšším kňazským hodnostárom.

§ 33

1 V šumjacke cirkvi pod zpravou Prjehradního temer nic noveho se neprihodilo.

„Jedna vdova šumecka Helena Pelech v štitnickem convente pred Jakubem Holy, seniorem, prosila za rozsobašení z nasledujících příčin: že od manžela sveho zlostneho davno zanechana jest a svobodnou byti žada a prosi za list rozloučení, aby se za Michala Juhase vdati mohla. — Ponevadž vec tato velke povahy jest, Bratrství vec takto rozsouzuje: Jestli ten odbehlec na troje verejne, každou nedeli vykonné v chrame Božim citacie se v osobe neustanovi, k oznámení příčiny sveho odchodu, že ma svobodna byti soudem velebného Bratrství, či chce tak jak jest i dale setrvavati, či poznovu se vdati. Za pravo zložiti mela 1 zl., ale prazdny mešec maje, svate sľbila, že čím nejskor k p. con-seniorovi do Jelšavy pošle.“

2 „1647, 13. a 14. Maje do Jelšavy na congregacii citovan jest... šumjecky lonsky richtar Georg Luce, i ustanovil se, aby počet vydal z nákladku na chram učineneho a penez z almužny (collecti) sezbiranych... poručeno prisne jest, aby cmíter a školu opatřili a vystaveli.“

3 „Hned v nasledujici den 4. Maje v tomž shromaždení šumecky obyvatel Noszko Michael prosil, aby za svobodneho od zverene sobe Elisabethy panny prohlášen byl, která pred trema roky v Šumjackom zetrvavaje, jemu sľib manželsky učinila a ruku dala; ale skrže pratelu zejména sestru Pelešku napravena do Rožnavy ušla. Ponevadž pak vicekrat citovana pred soud vel. Bratrství postaviti se zameškala, tehdy vel. Bratrství mládence

⁶⁰ Zaujímavý je tento Reussov osvietenský kritický postoj voči šľachte, no ako farár nebol už natoľko kritický voči cirkvi, ktorú na mnohých miestach idealizoval. No aj tak treba hodnotiť jeho názory na školy a učiteľov, ktorých často zneužívali farári na Horehroní a pravde, podobne i inde na Slovensku.

toho za svobodneho vyhlasuje. Radkyne pak sestra pokutu excommunicatii až potud postrážena byti ma, dokoud i s její sestrou se nepolepší. Nad to nade všecko zlostna devka prutem odbehlictvi (virga desertionis) potrestana byti ma, zvezanim vlasu sedmoročnym (septenalis capistri capillorum implicatione),⁶¹ což šumjacky p. farar na službach v chrame ohlasi. S tymto soudem, zloživ za ustaveni a rozvedeni pre 2 zl., mladeneč propuštěn jest.“ Hned v nasledujicim roku o Elisabethe teto psano stoji: že „šumecka devka Elisabetha, o ktere soud 1639 vynesene jest, pokorne prosí za dovoleni vdati se za koho by chtěla. Našla milost a dano jej dovoleni vdati se, jeden zlaty zloživši, s radosti neborka odešla.“ — Tak trestali otcove naši všetečnost lidi, se svazkem manželskym lehkomyšlně se pohravajících.⁶²

§ 34

Zpráva z r. 1641 o přijatí polomského farára J. Molczányho do Bratstva.

§ 35

„V tomto shromáždění: od velkomožne pani grófkky Homonay Marii, patronkyni všech cirkvi milostive napomenuti obsahující list přečten jest, v kterem cvičení v nabožnosti a obecně modlitby v chrame rano a večer (odsílati) k Bohu odsílati a za pokoj obecný prositi porouči; a pritom velmi snažně všech kazatelu a učitelu školských k povinnostem církevnym, obzvláště zvonění na usvite, rano a v soumrak, napomína...“

§ 36

Po maďarsky písaný list M. Homonnayovej z r. 1636 podanným Draviec a Liciniec. Dravčanom hrozí pokutou, ak nebudú farárovi dávť dežmu, ďalej budú potrestaní za

⁶¹ Pravdepodobne ide o zavíanie vlasov a hlavy prespanky, o akom hovorí zvykoslovný materiál ešte zač. 20. stor.

⁶² Podľa tohto dokladu, ako i podľa ďalších, ktoré R. prepisuje, môžeme usudzovať, že v 17. stor. sa manželská rozluka a rozvod nepovažovali medzi ľuďmi za nemožné a neprístojné, za aké sa vplyvom katolíckej cirkvi považovali v 19. i zač. 20. stor.

⁶³ Dedina Licince ešte začiatkom 20. stor. bola hrnčiarskou dedinou.

⁶⁴ Pravdepodobne ide o maľovanú kazetovanú povalu, akú dodnes nachádzame v malohontských kostolíkoch (R. Baňa, M. Teriakovce, Kyjatice, Kraskovo). Sú datované a pochádzajú z rokov 1620—1700.

⁶⁵ O včelárstve hovorí R. na viacerých miestach. Gemerské vosčinárstvo podľa údajov R. Bednárika bolo do určitej miery podmienené i včelárstvom na Horehroní, kam gemerské chudobnejšie obyvateľstvo chodilo pomáhať pri včelárskych prácach. (Narodi Mira, stať o slovenskom ľudovom včelárstve.) — Na túto kapitolu sa odvoláva v pozn. 18 c. d. i Nová pri charakteristike horehronského života.

*neplatenie poplatkov, za zanedbávanie kázní a za nedodávanie dreva. Licinčania budú potrestaní, ak neprestanú do kostola nosiť nádoby — hrnce. (... Fát sem akartok néki hordani ej hidjétek azt bizonyossan...)*⁶³

Díl druhý

§ 37

1 ... Roku 1643 dne 29. Jan. visitatie pod knezstvim Jana Molczaniho, richtarstvim Paulika Zelo, jinače Hvida, kostelnictvim Martina Mitra a Petra Vajda držana jest, dediny sem prisluhající jsou Helpa a Zavadka.

2 Z Revuci když sme zrovna šli mimo zamku a v Šumjace pojedli, v samy večer do Polomky sme prišli, poradnu hospodu obdrželi a hned z rana k modlitbam a svatym pracem sme se oddali... Po... promluvení schvalena jest usilovnost cirkevníku, patrna v tom, že v drevenem chrame povalinu pekne ozdobili.⁶⁴ Kalich medeny a pozlaceny nalezen jest a nova bila kamže. — Prikazalo se, aby meli starost o zvon a koštalnice aby byla opatrena. Jak prisaznym, tak kostelnikum verne vynakladani duchodku chramovych a arendy od zemi poručeno jest. Napomenuti jsou take k dobročinnosti, aby vyrobiska a kopane k cirkevniku dobremu odevzdavali. — Beno Šarnik pri grune offeruje pul lučky.

Pohledani jsou, aby včely na chram darovali. 1. Nicolaus Babnicz, jestli buh požehna, sľibil roj. 2. Janko Liptak Zavadszky, jestli buh požehna, sľibil jeden roj. 3. Lytva Janko, který sotva roja miti bude, místo sľibeneho pred tremi roky roja, z urizeni rady a lidu na chram 1 klata, jestli roj nevynde, povinen bude ho aneb kupit, aneb jeden zl. zložit. 4. Ten roj, který ženy pred rokem našli, na cirkev se nechava, za ustaveni pak ženam obec se odmeni.⁶⁵

Pri teto príležitosti žaloby tyto se nalezli:

1 Polomčane na Helpanu se žalují, že jsou velice odporni, když taxu na chrám zložití mají aneb na zbudování fary, neb školy. Tato zplacka jest takova: že osobník 25 dn, želir a vdovec 12 dn, vdovice 6 dn platiti musí, která žaloba když za spravedlivou se uznala, uloženo jest, aby všechny potreby na chrám, faru a školy z obecného (dedinských) jestli co mají duchodku platiti, pakli by to nepostačilo, vedle proporcii aby i filialne církvi platili povinne byli. Když tento zákon přesyšeli, šindle prihotoviti slibili, z strany pak peněz odpornost času prednašejí. Obec polomská na chrám 4 zl. zložití povinna jest.

2 Zavadčane se žalují na maličkost chrámu a nedostatek místa a stolic a proto spolu s Polomčanmi si uminili aneb přivětšiti tento drevený chrám aneb nový ze skal vystaveti, ...⁶⁶

Snažně prosí, aby p. farar i v svatečné dni do filii z kazny přijiti nestežoval a slibují všemožnou podlužnou vdečnost...

3 Co se dotýče všeobecné zname bezčinnosti nekterých obzvláště ve filiích bydlících lidí, p. farar nasledujícím způsobem žaloval: 1. Adam Lednya, zavadský richtar, jest potupník slova božího a svatosti, který za celý rok ani raz do chrámu nepřišel, ba od třech let sotva raz. Vymlouval se, jako Herkulesovým štítem se přikryti chteje, tak, že on valach jest a služebník muranske pani, který povinen jest ve dne i v noci temer 5 mil behati po vrších a dolinách, maje starost i o jiných valachu. Napomenut tehdy jest a slibil, že se slušnejši chovati bude, a budeli odporný, 1 ft vosku zloží.⁶⁷ — 2. Item starý richtar tohož ducha Štefan Hruška. Ponevadž pak p. farar prošen jest, tehdy slibil, že když ho pohledovati budou, i na svatky z kazny přijde a svatost oltarní prisluhovati bude.

Však tak, aby 1, 2, 3 krat v roku spoved potupili se neopovažili. —

4 Pri s. krstu filialnici jsou na tolik nedbalí, že časem same ženy bez chlapu ku krstu přichazejí a když jim farar pokrstiti odpíra, s velkým šemraním a odmluvaním kneze svého v zamku omluvají, ba hrozia, že do zamku ku krstu sve děti odnesou.⁶⁸ — Proto zakon se ustanovuje: aby pri narozenem chlapcovi 3 mužove a ostatne ženy, pri devčatu dva mužove a ostatni ženy pritomne byli. Kdo by pak tomu odporoval, 1 ft vosku platiti ma. —

5 Pohreby s ceremoniami vykonati se mají a předce bezbožnosti vinu na sebe uvalují ti, kteří k potupe knezského (uradu) poradku a k pohoršení to zanedbavati obyčej mají. — Helpenský Ďuro Hanin obžalovan jest, že dite sine crux sine lux pochoval a obvinjiciho svého p. farare proto potupil, mluva: Predtym, když ještě v Polomke nebyl knez, byl obyčej pod kterymkolvek stromem neb na poli na jistem miste svoje pochovavat děti. Toto prazdne vymluveni zavrhlí Bratrstvo, aby se to žaden učiniti neopovažil, zakon vydalo: tento pak jmenovany a obžalovany Ďuro Helpen na chrám Boží 600 skvjerkových šindlu do s. Ďura vyhotovit povinen bude.

6 Potupníci svatku a služeb se take nalezají a zákonu cirkevnych všeteční prestupníci. Takovi jsou, kteří na vuz desky kladou aneb pro dovezení piva do Brezna jdou v nedeli; aneb ve Velký patek; a vymlouvají se tym, že i v Brezne tak se deje i pri Hamrich.⁶⁹ — A protož nedbaje na obyčej v Hamrich 1 ft vosku na pokutu zaplatiti povinni budou.

7 Že drevo nevozi, žaluje farar, zvlášt na Helpenu, že jsou, kteří od třech let nedovezli. Ale slibují na otcovské napomenuti až do Ďura přivezt. —

8 Žaluje na utržku sobe činicích a na poctivosti sobe ubližujících: Macka Helpen že ciga-

⁶⁶ V Reussovom rukopise je toto prvá zmienka o Zavadke. Cirkevné celky, ktoré boli neskôr mnohokrát základom pre notariátne administratívne jednotky na Horehroní, prispeli k utvoreniu lokálnych špecifik najmä vo výtvarnom prejave obsiahnutom v odeve (Zavadka—Polomka, Helpa—Pohorelá, Šumiac—Telgárt—Vernár).

⁶⁷ Pozri pozn. 65. — N o s á l o v á, c. d., pozn. 21.

⁶⁸ Dosiaľ na Slovensku napr. i v hornom Liptove pretrváva zvyk, že rodičia si na krstiny do domu povolajú najmä ženy-kmotričky.

⁶⁹ I dnes sa na Horehroní, ako aj inde na Slovensku v nedeľu poobede robí, ak si to vyžadujú okolnosti (zvážanie sena, zahnanie statku a pod.). — Po prvý raz sa R. zmieňuje o Hámroch (r. 1643), no z textu nevieme bližšie, či ide o tisovecké alebo o hámre na Hrone.

nem ho nazval; item jakousi ženu, která o manželky p. fararove potupne mluvila. Než ponevadž tito odtajili, pan farar skrze richtare domaciho ma k spravdnosti sobe dopomahati. — Žena I v a n a H r u š k a Christina z příčiny bezbožnosti a prevracene jazyčnosti skrze pana farare obžalovana jest. Nebo pravi pri príležitosti jistého pohrebu zemreleho ditete, takoveto všetečnosti se dopustila. Prijala totiž peníze od rodiču toho ditete osem polturaku; v nepřitomnosti farare jeho manželce a rektorovi jen 3 turaky vyplatila, 5 pak v krčme na palenku propila. Když pak tuto zchytralost knezovka dopačila, ji za to trestala. Žena pak jazykem ostrym a hlasem zvucnym mezi jinymi i to zakřičela: že ona jest pactivejší i u panuv vzactnejší, nežli sto knezov; behounove že knezove, ale sedlaci kmetice (?). Potom že i dežmu dati nechtela a pomluvy mnohe do zamku muranskeho odnašela, že je od svatosti krstu a večere pane vyloučena a excomunicovana a že při prepytovani s hanbou opovržena byla etc... Bratrství uznava je za spravdne, aby všetečnost ženy te skrocena byla. Nejprv stranku obžalovanou ven poslavše p. fararovi otcovske potrestani dalo... Žene pak Kristine, když nejprv pronikavou reči její vystupky vysvetlene byli, zmeneni tymto spůsobem usouzeno jest, aby skrze 10 osoby obojeho pohlavi skutečne za odpusteni prosila. Na čemž nad mir se zdesivši aneb radeji djabelskym ostnem popuzena jsouci, zla nemoc na ni (comiciali morbo) pripadla, vlekla se a za odpusteni prosila. Richtarum pak naloženo, aby 50 desek až do Ďura od muže jejího na kostel prijali.

9 Rektorovi Jakubovi Fajtik... v tom krivda se deje, že školu ani matka ani filie nestavi, pročez v tomto ohledu urizeno jest, aby Polomčane o chram, filialni pak o školu starost znašeli... Naposledy kletba, svatku potupovani a ošklivych blaznivosti zanechani pod pokutami v jinych cirkvich vizenymi zakazano jest.

§ 39

1 V Šumjaczom dne 30. Jan. 1643 za knezství J a n a P r j e h r a d n y visitatie konana jest. Obce filialni jscu Pohorela, Telgart a Vernar.

Z Polomky dne 29. Jan. v samy večer přišli sme na Šumjacz a v chatrnem přibytku skrze p. farare prijati sme byli... A protož jednak pro urad,... a predevším pro poru-

čení velkomožne pani Marii Homonay patronkyni, za potrebne se uznalo, aby i cirkev tato prehlednouta byla... Schvalena jest chramu a cmitere roku minuleho 1640 a nasledujicich založeni a vystaveni, i oltare prislušne sporadani,... Potom přečteny jsou pisma o posvěcení chramu cirkvi teto, teprv vystaveného, které se stalo 1641, 7. Aprila... V přítomnosti ur. pana N. N. a pana uradnika Martina Davides, tyto puncta predložila cirkev šumjaczka i s filiami:

2 Ponevadž v cirkvi šumjacke mnozi schizmatici se nalezaji, kteri ročne svatky vedle stareho kalendare zachovavati obyčej mají, ato čini proti cele Uherske krajiny poradku a skutečny i prisny oboji vrchnosti rozkaz, proto již nyní nepromenitedlne to se ustanovuje a narizuje, aby se to od dnešního dne učiniti neopovažili pod pokutu 40 zl., kterou tolikrat zložiti mají, kolikrat bud cela obec, bud jedinky obyvatel tento zakaz zaumyselne a opovažlive překročí.

3 Kdo by pak te všetečne smelosti se dopustil aneb skutečne svatosti, kazne a obecne cvičeni se v pobožnosti zanedbaval, v nedeli a v svatky apoštolske bud v obecne krčme neb při pracech povšednych v čas shromaždeni nalezen byl, 12 zl. pokutu zložiti ma. Nad takovym svecenim dni božich richtar, kostelnici a pan farar tak mají pozorovati, že jestiby nedbanlive pozorovali aneb prohlidali, tehdy zanechaje prestupniku bez pokuty, oni tou pokutu 12 zl. zložiti povinni budou. To se poroučí všem richtarum ve čtyrech obcech.

4 Aby pohřbovani zemrelych nebylo potupne, ale krestanske, to se ustanovuje, že kdobykolvek, obzvlášte na filialnych Pohorele, Telgartu a Vernare zemrelych svych mrtve telo bez ceremonii cirkevnych, v neslušnem miste, doma neb jinde, bez kneze a ne na cmitere pochovati se opovažil, 12 zlatych platiti musi.

5 Prisluhovani krstu s. taktó jest sporadane: Pro ucivost krstu svateho jakožto svatosti zrozene dite bez odkladani a meškani do chramu Božicho z filii Pohorele, Telgartu a Vernaru prinesene byti ma; však jestli by pro slabost prinesene byti nemohlo, obzvlášte v zimnem počasi a v čas potreby, tehdy pro potrebu takovou p. farar povolán skrz rodiču aneb jinych pobožnych lidí, na poslanem, neb svem vlastnim hovadku, neb i pešky k prisluhovani krstu svateho jiti povinen bude. Nybrž

i v ten čas, kedyž poradek služeb Božich na ti dediny pripada bez obtížnosti krst svaty prisluziti muže.

6 Nakladek na vystaveni a posveceni chramu i vybudovani školy filialne cirkvi v treti částce pomahati maji Šumjačanum.

§ 40

Toto se dalo pri posveceni; nasledujici pak veci pri visitatii.

1 Duchodek cirkvi z roli, louk, včel, aby dobre zachovan byl, se prikazuje; aby kterymkolvek želirum cizim nebyl sveren, ale domacim obyvatelum, kostelnikum sprisahany a s privolenim p. farare; potom aby pilne zepsane a v lade odložene byli; každoročne pak pri promenach uradu duchodky a vydavky prohlednoute byli.

2 Však pritom z obouch stran zejmera tyto obtížnosti predložene jsou.

Martin Sosna, Pohorelčan, žaluje na p. farare: že v čas potreby, ač i prošen a pohledavan byl, s. krst prisluhovati zanedbal a dite bez krstu zemrele poctive pochovati nepřišel. Vymlouval se tym p. farar, že v ten čas do Vernare z kazni odjiti prinucen byl; . . .⁷⁰

Knez podobne obvinuje nekterych posluchaču a nade všecko richtara, že s. večere Pane potupnici jsou; a že starodavnou poveru omameni jsouce neustupne stary kalendar a svatku schizmatickych sveceni zachovavaji, novy pak nešetři . . .

3 Zeme nektere, rekl knez, se nachazeji, ktere by knezovi prinaležeti meli, ale že je nešetři.

4 Zahradku na kuchynske veci slibenou ještě posavad nedavaji. — Napomenuti jsouce slibili se na to vynaložit a ze svych zemi částku na to propustit.

5 Knez žaluje, že vernarski a telgartski želire davati odporuji.

6 I drevo Vernarčane a Pohorelčane voziti se zpečuji — proto naloženo jest richtarum, aby o to starost meli.

7 Žadaji cirkevnic, aby p. farar rektora opatril a najal a že i oni nejen o školu, ale i o jeho salarium starati se budou. Zejmena Vernarci 1800 šendlu hotovi byli odevzdat na školu. Podobne i ostatni.

Tak konec visitatii učiněn jest.

§ 41

V tejto kapitole Reuss zhrňuje výsledky pôsobenia ev. cirkvi v tomto kraji. Medziiným hovorí: . . . Od 20 let dva chramy, jedna škola vystavena jest, druha již nezadlouho vyhotovena byti mela. Knezove a učitele školski sporadani i opatreni byli. V poradku služby boží, mnohym poveram pritrž učinena, . . .

§ 42

*Záznam o dlhotrvajúcom utrpení M. Homonnayovej.*⁷¹

§ 43

Dedičia grófký M. Homonnayovej.

§ 44

Po smrti sve matky Maria dospela vdova⁷² Frantisška Vesselinyho de Hadad, comendanta pevnosti filecke k sobe obratiti a privabiti hledela a ještě v čas živobyti matkinho s nim vyše Murana k Tisovci se schazela pri studniče a všelijak na stranu Rakocziho rebellanta obratiti se snažila . . .

§ 45

V prostred techto vojny Vesseliny laskou k Marii naklonen jsa, aj k tomu privedl, že zamek otevrela, jemu podala a naposledy aby ji za manželku pojal, evangelicke naboženstvi opustila a na rimsko katolicke prestala 1645.

Tato pripadnost nevymlouvne hrozne nasledky zpusobila . . .⁷³

⁷⁰ Další svedectvo o R. osvietenkom pohľade na život farárov. R. rozvádza doklady, podľa ktorých miestny farár osočoval cirkevníkov preto, aby zakryl vlastné chyby.

⁷¹ Od tohto § po § 47 číslovanie skáče a je dodatočne autorom opravované. Pridržiavame sa opráv a zaraďujeme jednotlivé kapitoly podľa číselného poradia.

⁷² Vdova Mária, dcéra grófký M. Homonnayovej, bola vydatá za Št. Bethlena a ovdovela po štyroch rokoch manželstva.

⁷³ Dokladmi o Vesselényiho panovaní na Muráni R. sa snažil vysvetliť postup protireformácie v Gemeri a na Horehróní prechod ku staroverectvu.

Osudy polomského farára Jozefa Molczánynho.

Dil tretí

§ 47⁷⁴

Vesselinyi opanoval zamek muransky, o to pečoval, aby nejen nejvyšším správcem pevnosti, ale i panem statku muranskeho a jinych s nim spojených zůstal. Sestry a bratry jeho manželky Marii Széchy na tolik se uráželi, že 1647 v krajské dietě žalobu proti Vesselinyimu, jakožto proti nespravedlivému vládatelovi statku, po otcovi zdedilych, zložili. Vyslani jsou totiž komissari, kteri na to pilněji dovedeti se a vec ponapravití meli... Vesselinyi tehdy rodinu svou sklámáti, dedictví jejich zaujati a podvodným svym ponižovaním před kralom skutečne sveho cíle dojeti umel.⁷⁵

§ 48

Doklady o zlom zaobchádzaní svetskej moci, reprezentovanej Muránskym panstvom, s knázom Molczánym.

§ 49

Rozsouzení rozepre v manželství vedle tehdejšího času budiž tu také poznamenane. Ďurko Janoczko Z Šumjacza 1647 na fare jelšavske v congregatii 1648 predložil, aby mu dovoleno bylo pokravnou svou pritelkyni Annu za manželku vzíti. Usouzeno jest, aby domácí pan farar pod prisahu sa dovedel, zdaž by vedle řeči jisteho starčeka predjmenovany vdovec Ďurko Janeczko v 4. pokoleni; Anna pak devka v tretim pokoleni pokravnost se nalezala. Jestli to prisahou se potvrdi, rozsobašeni místo ma, pakli ne, pobrati se mohou...

§ 50

V tentyž rok a při te příležitosti:

Strhla se otázka mezi dustojným (:Excell. ac clariss.) panem M. Gregorem Lany, s. b.

kazatelem breznanským a nekterých stolic superintendentem zaslouženým a mezi dvoj. p. Janem Molczany, slova Božihó kazatelem polomským z strany filialne cirkvi Bacúške... Rozepri touto pilně rozsoudili a rozvažili: ponevadž urozeny p. Vervalter, cisarsko kralovske milosti komory bystricke prefekt ještě živ jest, jehožto moci a privolením bacuski obyvatelé kostelček sobe zbudovali, ba i od breznanske cirkvi beze všeho odepreni magistratu se oddelili...⁷⁶

§ 51

1 Prísnosti bratrského soudu príklad ohledneme:

Tehož roku Georgius Sartoris, rektor polomčanský, rodem z Medzibrodia, obžalovan jest pro potupny skutek, totiž cidzoložství s jakousi devku Benušanskou spachany, která skutečne i byla porodila. Ačprave muž tento ode všeho podezreni se skrže utajovani a sebe sameho proklinani očistiti usiloval, predse nemohl od ni konečne za čisteho prohlášen byti; nebo nektere okolostojičnosti na nej ukazovali, obzvlášte písebne nektere svedectví a vlastní jeho vyznani, že při ni ležel. Ponevadž pak i žive dovody k tomu prišli, totiž dva mužove z Benuši, devka prespana i s dítětem; krom toho prineseni byli listove od dust. p. superintendenta a opatrneho pana Daniele Textora, Handlu cis. kral. benušovskeho praefectuse, kterými ta vec zretedne vysvetlena jest, protož po pilnem rozvaženi usoudilo velebne Bratrství, že predjmenovany učitel ma svou prespanici za manželku vzíti. Od prava 1 zl. zaplacen jest.

2 Rektor polomčanský Georgius Szartoris až do tretihó dne v žalari zadržan a pred obličej velebneho Bratrství priveden, od zleho účinku se sice poznovu i prisahou i proklinanim i krivoprisahaním osvoboditi chtel, ale že v bezbožnem svem umysle i dale setrval, poznovu do žalare poslan jest; napomenuty pak jsouce skrže jakousi ženu benušanskou, že ukryte čary při sobe ma: proto z cesty

⁷⁴ Pozri pozn. 71.

⁷⁵ Uvádzame ako jeden z dokladov pre poznanie dejín držiteľov Muránskeho panstva, kde patrilo i Horehronie. — S. Tomášik, c. d. I, 52, 53, doklady o majiteľoch Muránskeho panstva.

⁷⁶ Prvý doklad o Bacúchu v Reussovom rukopise. Bacúch sa v historických dokladoch spomína ako hronská dedina, patriaca k breznianskym čiernym handlom, kým ostatné dediny Horehronia k handlom bielym, patriacim k Muránskemu panstvu.

když již do žalare veden byl, navracen, zoblečen a pilne obezren jest, však nic jiného pri sobe nemel, jen knižičky nejake a v zvazečku vitriol a šušky svazane.⁷⁷ — A ponevadž pravde tvrdo odpiral a mluvil, že hotov jest meč podvihnouti, než prespanu tou osbcu za ženu miti, a tak opovrhoval všechny lepší porady: proto poznovu do žalare obecného svazany odveden jest, kde tak dluho zustati mel, dokud od urozeného pana praefecta zamku muranskeho skrze vyslaných dvou bratru o teto veci zprava donesena nebude.

3 Polomskeho rektora zamotana rozepre v treti den ... rozsouzena a skončena jest: predjmenovany rektor k prespanici prisobašen byti ma, protože ... vyznav, že vicekrat s ni lihal, ačprave vždy tajiti neprestaval, že se ji nedotkl a hrich ten neučinil: prazdnym však tymto vymluvanim a proklinanim nic presvedčiti nemohl; tym cilem společným a jednomyslnym soudem: na skutku ve dverich chramu jelšavskeho zesobašiti sme ho rozkazali; po sobaši pak pokani na kolenach pred soudem vel. Bratrstvi a školou jelšavskou s prepytovanim vykonati a reversal podepsati povinnen bude, tak s otcovskym privolenim a napomenutim k modlitbe vyslancum benušskym odevzdan a domu odveden byti ma ...

Tento neštastny ženač nedluho v Polomce zustal, nebo:

4 Polomski cirkevnicki Matej Hrebla a Jančo Mojzič (?) pred soud 1649 povolani jsou na odpoved kde by byli veci Sartorisove podeli, který s prespanici sobašen byl a potom aj zanechal. Odpovedeli tito mužove, že veci po rektorovi jako i nektere dlužoby v cirkvi pozustale skrz neho pri odchode jeho cirkvi darovane jsou. Když to pilne rozvedeno bylo, vel. Bratrstvi na tom pristalo, za ustavani pintu vina dali.

§ 52

K poznani dalejšimu a uplnejšimu starobyleho predku našich stavu nasledujici pripadnosti pripomeneme. Pag. 520.⁷⁸

⁷⁷ Viera v čary, ktoré môžu odvrátiť kolobeh udalostí, žila medzi starými ženami v Šumiáci ešte r. 1954. Podľa rozprávania informátorky Čupkovej (85 ročnej ženy) takúto moc mala zázračná žena, bývajúca v Muránskych vrchoch.

⁷⁸ Pravdepodobne ide o stranu rukopisu, odkiaľ R. čerpal svoje zprávy.

⁷⁹ V týchto časoch Turci robili nájazdy na južné časti Gemera. Na Horehronie však neprišli. Šumiackeho farára Priehradného pravdepodobne zlapali na niektorej jeho ceste v Gemeri. — O nájazdoch Turkov hovoria v svojich prácach B o t t o i T o m á š i k.

Žena šumecka Marta s bratrem svym Martinem Pelleš pristoupila pred Bratrstvi, pokorne prose, aby ji od muže sveho pobehlce Pavla Fabian osvobodilo, který od 7 let od ni odšel, v trech rocich sice prichazel, ale od 4 let nikdy se nezjevil, aniž se zna, kde by byl. Teškou touto vec na skutku rozvesti nebylo možné a protož odložena jest do 8. Mihalske congregatii, prosici pak žena napomenuta, aby o nevinnosti sve a manžele sveho neporadnosti svedectvi prinesla, i že Šumecziho i z Popradu; ostatne že Bratrstvi o ni starost miti bude.

§ 53

Šumiacky farár J. Priehradný žaluje cirkevnikov pred Bratrstvom z finančnej nedbanlivosti voči cirkvi.

§ 54

Tohož roku 21. Sept. v Šitniku p. senior pred bratrskym shromaždenim prečtel list, povest tou obsahujici, že šumecky farar Jan Prjehradny skrze Turku ulapen a do Jagra odšikovvan jest — ... List ten od sameho Prjehradniho psan jest, ...⁷⁹

§ 55

Hned zatym 1651 v šumecke cirkvi velika starost povstala. Nebo cirkev v zajeti tureckem zamreleho kneze sveho pozbavena, jiného žadala miti kneze ...

§ 56

Zpráva z r. 1651 o prijati kníaza O. Magera do Bratstva.

§ 57

Zpráva o pozostalosti a dlhu šumiackeho farára J. Priehradného.

§ 58

Naposledy šumecky obyvatel a prisazny Ďurik Lukačikou 1652, 15. Aprila pred duch. shromažd. se ustanovil a jmenem cele cirkvi

proti rektorovi školy žaloval, že nedbanlivý a neposlušný jest; matku svou v poslušnosti nema a potupuje i domácioh kneze i cirkevníku. Ponevadž pak citovan jsa, neustanovil se, i z cirkvi šumecke i z Bratrstvi mu vypovedino.

§ 59

Ješte predce jednouc na tohoto všetečnika sama jeho mila žalovati prišla. Šumečanka od 7 let bez muže živa (Martka) pred vel. Bratrstvim se ustanovivši, prosila, aby se za rektora tamejšího, který s ni živ byl jako muž se ženou, vydati mohla... proto, že byvaly rektor (antiquo rectore) ... pred soudem se nepostavil, dva mužove ... poslani jsou s tou prosbou, aby k pomoci byl pri pokute cirkevne, kterou podstoupiti maji a potom aby se ustanovilo, co se diti ma.

§ 60

Pokutovanie kňaza J. Molčányho z Polomky za zanedbávanie povinnosti voči Bratrstvu.

§ 61

Molczany i proti cirkevníkum a Helpnum filialskym žalobu složil 1652. „Že zahradu jistou farskou mu odňati a na cmiter obratiti chteji...“

§ 62

Molczany zahradu utratil, ... Ale bratrsky soud, ... aby se jen nezdal byti bez pokuty zanechany, 1 zl. uhersky mu zaplatiti rozkazal.

§ 63

Jisty polomčanský mladenec Janko Pernik predložil list z Jagra prineseny, v kterem vyznava nejaky Turek se svymi tovariši: že Martin Pernik, otec nyní jmenovaneho mladence skrze vojaku (plagiarios) lapen byl, ale když se branil, jednoho s tech tureckych poskoku sekerou ranil a proto nahnevani Turci hlavu mu zřali. — Aby tehdy vdove svobodne bylo do druheho manželstvi vstupiti, od

Bratrstvi za dovoleni prosil. Po přečtení listu a ohledení pečeti pravdive teto veci velebne Bratrstvi neodporovalo a vdovu za slobodnou vyhlasil, za ustaveni 1 zl. prijalo.⁸⁰

§ 64

... Ohledneme pak visitatii dvouh techto hronskych cirkvi roku 1653. Skrze pana seniora Andreje Majera jelšavskeho, conseniora Martina Lyhana vlahovskeho a notariuse Mateje Remenyik štitnickeho s 13 kazatelu učinenu.

1. šumecké cirkvi visitatie.

1 Dne 23. Febr. cirkev šumecka s filiami k ni prisluchajicimi, Pohorelou, Telgartem a Vernarem, ohlednuta jest. Knezem byl dv. muž Daniel Mažar, richtar Miško Scholtisz, kostelnik Palko Ferentsik a Švec Petraš, v Pohorele richtar Georg. Scholtisz, v Telgar-te richtar Jantzik Sekerka, vo Vernare Janco Mlinar.

2 Po vykonani s. kazani z Evangelium držaneho skrze domácioh kazatele, videli sme jeden kalich stříbrny, pozlaceny bez misečky, druhy medeny i s misečkou. Ku kalichu pri-náležjici 2 prikryvadla. Jednu albu, v sekrestii nepotrebne ručníky 18 a proto sme je napomenuli, aby to odpredali a k jinym potrebam chramu obratili. Jeden oltar dreveny, dvouma prikryvadli a jednym prosteradlem zakryty. Na kancli jedno prikryvadlo. Na stene jedno (carpitum) a tabuli. Krstiteľnici drevenou bez medenici (pelvis). Napomenuti jsou, aby ji nadobudli. Nad kanclem neni žadne koruny, a tu sľibili sporadati. Jeden zvon. Kostalnici nemaji a proto jim poručeno, aby ji pripravili.⁸¹

3 V posledni visitatii prisne jim naloženo, aby vedle stareho rusnackeho kalendara svatky puverčive nesvetili. Ale vedle augsp. vyznani svatky ustanovene zachovavali, což pod pokutu 40 zl. zakazano bylo, avšak predce uplne od sve obyčeje neprestali, proto vedle visitatii prve napomenuti jsou, aby se drželi.

⁸⁰ Další doklad o styku horehronského obyvatelstva s Turkami.

⁸¹ Podľa tohto a predchádzajúcich opisov (pozn. 43, § 33), ako i podľa zachovaných datovaných interiérov ľudových kostolíkov v Rimavskej doline (R. Baňa, Kyjatice, Kraskovo, M. Teriakovce) môžeme usudzovať, že v 17. stor. i na Horehroní stáli kostolíky s podobným vnútorným zariadením, ako sú interiéry spomenutých gemerských kostolíkov.

4 Ve filialne Vernar nalezaji se nekteri dobrych poradku rušitele, kteri jakousi ženu bez ceremonii a vedomi farare pochovali a ponevadž se doznalo, že zemrela žadnych pritelu nemela, proto i pokutovati se nemohou; jestli by pak kdo predce napozatym se to učiniti opovažil, tehdy dle zasluby 6 zl. na chram a 6 zl. velkomožnemu grofovi platiti musi.

5 Zeme k cirkvi prinaležejí. Jedna zem na chotari v Rubanisku, druha na Palenici, ktere, když se seji, dežma se od nich dava; jestli ne, jednu kosi pan farar, druha k potrebam cirkvi. Dve loučky pri konci řečených zemi se nalezaji.

6 Videli sme laistre skrže dv. nekdy p. farare Jana Prjehradny sporadane, v nichžto dluhu asi 100 zl. poznamenano se naleza, pošleho z roli cirkevných, od davneho času užívanych; z nehož žadnym spůsobem nic sa dobrati nemohlo. Proto poručili sme p. fararovi, aby poprosil richtare, jenž by kostelnikovi pri vybrani toho dluhu pomahal a potom aby to k užitku chramu obracene bylo.

„Doptavalo se na zdrave učeni kazatele a pobožny život a zdaž to, co učí, prikladem potvrzuje. Dobre mu svedectvi dano. Mezitym kazatel s bolesti se ponosoval, že k slyšení s. b. velmi zridka, obzvlašte Šumjačane se ustanovují a od užívani svatosti se odtahují, takže jsou nekteri, kteri i 10 let pri s. zpovedi nebyli. Napomenuti jsou prisne, aby se polepšili a k slyšení s. b. se ustanovovali. V Pohorele sotva treti částka luteranu se nachazi, všecko jsou katolici. Naloženo jest jim, aby jich k prave vire naši privesti se snažili a knezovi svemu platili.“

7 „Salarium knezovi tak se plati, jako v jeho convencii poznamenano jest.“

8 „Mezi p. fararem a školy rektorem Joannem Stefanides. Dobre jest porozumeni. Duchodek rektora jest 23 zl. a ma snopy od každeho obyvatele.“

9 „Zlodejstvi pod pokutou trech palic zakazano jest a kdo to odkoupit žada, nechť za každé udereni zaplati 24 fl za tri 75 peze.“

Podpis tak zneje:

My farnici dediny Šumjacze, Pohorela,

Telgart a Vernar, articulos dustojneho Bratrstva stolici gömörskej prijimame, a vedle nich životy naše riditi až do našej smrti sľubujeme. Ku potvrzení všeho toho naši pečeť prikladame za rychtara Šoltys Miška, kostolnika Palka Ferenczka. Actum v Šumjacom na fare die 23. Febr. 1653.“

§ 65

II. visitatie cirkvi polomské

1 „Učimena jest 24. Febr. Mela filialni cirkve Zavadku a Helpu. Knezem byl dv. muž Jan Molczany, richtarem Pavel Kuhajda, kostelnici Matej Mucko a Michal Tokar. Prijedme ze Šumeczih na noc do Polomky, prive-tive sme prijati byli skrže p. farare a rano na den s. Mateje apoštola preslyšavše nejprv kazani, potom klenoty sme ohledli. Kalich jeden medeny pozlacený i s misečku podobnou nalezen jest. Ručniku k nemu prinaležejících 8, alba a 5 prikryvadel, na oltar 3 prikryvadla a jedno presteradlo. Krom toho 3 prikryvadla nepotrebne, ktere sme prodati a k užitku jinemu cirkvi obratiti poručili. Krstedlnice drevena s medenikem novým dobre pripraveným. Na kanclí 3 prikryvadla.⁸² Zvony 2., jeden stary, druhy nedavno za 300 zl. nadobudnutý. O zvone tomto mezi Polomčany a Zavadčany otázka jest, protože když ho nadobyvali, Polomčane mezi sebou učinili taxu, na jednu osobu od hlavy 6 dn. Co nejen Polomčane, ale i Helpane vyplatiti mají. Ale Helpane tu se neustanovili.“

„Zeme cirkevne. Jena jest v Kuriakove, kterou používa Šmidrak Martin a plati od ni groši 12. — Luky dve, jedna na Chmelnici, dava se od ni dn 61. Druha pod Brehy, od tej se dava 75 dn. — Klatu včel cirkevných 10. — Zeme farke žadne nejsou. Luky 3, jedna v Žacskem, 2. pod Brehy, 3. pod Štvosom. — Zahrady 3. Jedna pod farskou stenou, 2. pri cmitere, 3. za humnem.“

2 „3 cirkevnicí zeptani jsou o učeni, pilnosti a prikladnosti života. Dobre svedectvi vydali fararovi. Naproti tomu kazatel, zeptan jsa o pobožnosti svých cirkevníku, odpovedel: Jsou nektere domy, z kterých pilne k službam Božim se ustanovují, ale mnoho se naleza, kteri i do roka, obzvlašte ze ženskeho pohlavi, sotva raz do chramu Božihó jdou. Pohledavaji se tehdy snažne, aby techto ne-

⁸² Pozri pozn. 81.

znabohu nejakým spôsobom do chrámu Božieho prinútili. — Krom toho ponosoval se kazateľ, že pri krstu s. krstni otcove se povolani se neustanovujú, ale starodavnou svou obyčejí omameni, doma zastavajú.⁸³ Vytýkano jim to provineni a napomenuti jsou, aby vice pod pokutou 1 ft vosku v te nedbanlivosti nalezeni nebyli.“

3 „Kazateľ žaluje na svych posluchaču helpenskych, zejmena na stareho richtare Ondreje Helpenskyho, že dvakrat ho našel poškvřnovati den nedelni; tudy zajiste prochazeje, našel ho s bednarem sudy umyvati, ale i sekeru, obruče a jine potreby bednarove, a tak v den nedelni nadoby napravati. Ponevadž Helpene nepřišli, vec tato na ten čas zanechana jest. Krome tohto tentyž richtar v postny čas tanec dovoliti se opovažil.“

4 „Helpensky obyvatel Georgius Szloncsek pred panem rektorem polomskym pana farare sveho sluhem nazýval, mluve: Kdo jest větší hospodarli čili pacholok? Ja jsem hospodar, on jest paholok: on jest knez, ja jsem Slončik.“

„Proklinani jako v jinych cirkvich tymž způsobem se zakazuje. Což cirkevnicí s vdečností přijali.“

„Mezi kazatelem a školy rektorem Jakubem Apiarius dobre jest porozumení.“

„Duchodky rectorove jsou ve vocatore poznamenane, ale při vyplaceni nedbanliví jsou farnici; naloženo tedy jim jest, aby způsob nejaký našli, žeby v jisty čas richtar čtvrtroční placi vybíral a rektora uplne vyplatil, což i slíbeno jest.“

„Po učiněnem podpise artikulu a pritlačení sve pečeti když sme sobe pojedli, požehnani sme jim dali a ještě jednou napomenuli k pilnému zachování toho, co jim poručeno bylo, do Šumecziho na noc sme odešli.“

Podpis tak zneje:

„My farnici cirkvi polomskej, Polomčane, Zavačane a Helpane artikule dustojneho Bratrstva evangelickeho naboženstvi stolici gemer-

skej přijimame a vedle nich životy naše i s potomky riditi až do našej smrti slibujeme. Ku potvrzení všeho toho naši pečťe přikladame. Za richtare Pavla Kuhaydy. Actum in parochia die 24. Febr. 1653.

§ 66

Spupnosť šumiackych, pohorelských a polomských obyvateľov Reuss odôvodňuje nasledovnými faktami.

1. Marii Szechi na viru katolickou prestoupeni. S nim i uredni lide do cirkvi katolicke se navratili... 2. Jezuitu do Rožnavy skrze arcibiskupa Georgiuse Lypayho, velkeho Vesselenyioveho pritele vedeni, což již 1696 učinene jest... 3. Vesselenyioho moc a zchýtralost. Vesselenyí zajiste z Kalvina učiněn jest skrze kardinale Pazmana odpadlec. Mel pritelu knezu a obzvlášte jezuitu a to bylo v tom čase velke bohatstvi. Proti Turkum nejprv bojovav,... Pod kralem Ferdinandem hodnost grofskou dosahl, muranske panstvi a zamek, ... podvodem obdržel; roku 1647 generalem vyšnych kraju uherskych se stal; 1655 palatinem; pod Leopoldem Zlateho rouna rytirem ... učiněn jest. Naposledy predce 1666 a 1667 od krale Leopolda odstúpiv, revolucii začal a když tato byla vyjevěna, v lupčanskem zámku 1667, 28. Martiuse se otravil a do muranskeho přivezen, tam pochovan jest... 4. Ustavičné vojny na techto stranach: Turci z Jagru 1651 vytrhli a škody tu činili. Polaci na stranach spišských a Tatari⁸⁴ kraje tyto probíhali. Nemci trapili a sužovali cele kraje 1662, v Hrone nikomu neodpustili. 5. Hrozna chudoba učitelu a kazatelu. Videli sme zajiste, že proti svemu stavu hadati se, vybíratí, žalovati a ustavičné ponosovati museli za ten kus zaslouženého chleba.

§ 67

1. K vypravování dalejší zkazy ... přikročíme. Vizme nejprv, co se v polomske cirkvi dalo.

Matouš Figeletz, obyvatel polomsky, citovan jest do jelšavskeho zhromaždení 1656, 25. Aprila proto, že v tretim pokolení pokrvnosti s sebou spojenou za ženu pojal, potom jakž nejprv jí ponižil; když pak doma ssoba-

⁸³ Pozri pozn. 68, § 38/4. — Z textu nie je jasné, či ide o omámenie čiže zaslepenie starými poverami, alebo omámenie alkoholom, čo sa vyčítalo v kanonickej vizitácii krstným otcom a svadobčanom vo Važci ešte v 19. stor.

⁸⁴ Zrejme ide o turecké nájazdy. Dosiaľ medzi ľuďmi žije v rozprávaní termín „Tatári“, používaný na označenie nájazdných a plieniacich inonárodných skupín.

šeni byti nemohli, podvodne kneze detvanskeho v zvolenskej stolici oklamal a zesobašen jest. Za toto provineni když nejprv pilne bylo rozsouzeno, naloženo jim, aby po tri nedele v chráme pred shromaždenim stali a od cirkvi odpušteni prosili, což i vdečne učinili.

2 Tomu podobna pripadnost 1652 se zavdala. Z jedne strany v tretim, z druhe v čtvrtém pokoleni nalezali se osoby do manželstvi vstupující. Toto ač i artikulmi velebného Bratrstvi zapovedino jest, avšak s privolenim V. B. dopustiti se muže 1. tak: aby nejprv domaci pan farar doptal se na společny umysl a to velebnemu Bratrstvi oznamil. 2. pak privoleni toto dvema dukaty odkoupi a tak necht bude sobašen.⁸⁵ Na prosbu pak mladého zete v. Bratrstvi pristalo na 2 tolarich.

§ 68

... Polomske cirkvi žaloba prednesena jest, že urozeny pan Andreas Zeney zakazal dežmu na stranu kneze odvoziti, ...

§ 69

... Tež i z ohledu na bratru dežmy pozbavenych v. Bratrstvi se staralo a jim k živnosti dopomoci chteje, radilo, aby s posluchači svymi o živnosti sve promluvili... Doklada se, že ponevadž pani patronove většim dilem katolici a kalvinove jsou, kazatele opatrne mluvití, nikoho pohoršovati, aniž jakym spůsobem potupiti mají.⁸⁶

§ 70

1 Novotny knez dvoj. Joannes Dyonisy, cirkvi šumjacke S. B. kazatel, kratkou řeč drže o važnosti a obtížnosti uradu kazateleskeho 1659, dne 22 Aprila v Shromaždeni jelšavskem, do počtu bratru prijat, do knihy sve jmeno zapsal.

Tohož roku obyvatel šumecky, vdovec, mev nejprv v manželstvi jedne sestry dceru, nyní pak bratra jejího dcera za muž žada,

a tak dve sestrice jednou za druhou. Což ponevadž zakonom Božim Lev. 18. zakazano jest, konečne se dovoliti nemuže.

2 V nasledující rok tentyž člověk Rusznak Michal tou jistou prosbu prednesl. Ponevadž pak na strane examinovan vyznal, že telesne se s ni spojil, tehdy domacimu richtarovi rozkazano, aby ho do žalare vsadil a potom ako obyčejem tym sobašen byl, kterym nepoctivi se sobašeji.

§ 71

Slova Božihó kazatel šumecky 1661 v obecnem shromaždeni napomenout jest, aby od sousedního katolickeho kneze z tovarištví se zdržoval a v sve fare stale zetrval.⁸⁷

§ 72

... V tentyž rok poznovu Joan. Dyonisius, kazatel šumecky, napomenout jest s politovanim bratrskym, aby znašel v svate trpezlivosti obtížnosti, ... Ponevadž ještě žadne placy Jan Dyonisius, šumecky kazatel od svych posluchaču nema, ode všech mu obili slibeno jest k vyživeni.⁸⁸

§ 73

Hovori sa o vierolomnosti Vesselényiho voči ev. kňazom.

§ 74

... Benko Ďurik, Revučan, oklamán jsa skrze Šumjacenku Anoku, již od jineho poškrvnenou a jinemu již sverenou, nemohl prve skrz svou vrchnost osvobozen byti, než k velkomožne pani palatinky poslan jest a tam všetko vyrozpravat musel.

Senior Andreas Mayer radi se 1666, co činiti má ve veci vdovy Kušnyerik Janošove, ktera se svym zetem Jakubem v noci obnažena na hromade pod dostatečnym svedectvim, prisahu potvrzenim, nalezena jest a za toto krvosmlstvi skutečne od zameckeho ka-

⁸⁵ Zrejme ide, ako i v § 49, o dôsledky endogámie v rámci jednej obce, s akou sme sa stretali v horských dedinách ešte v prvej polovici 20. stor. (Liptov, Horehronie a pod.).

⁸⁶ Ako vysvitá z predchádzajúceho neuvverejneného textu, ide o rok 1661.

⁸⁷ Priateľstvá medzi evanjelickými a katolíckymi kňazmi neboli ojedinelé. Podľa ústnej tradície existovalo takéto priateľstvo medzi farármi koncom 19. stor. v Štrbe, zač. 20. stor. v Lóte. Farári sa stretali nielen spoločensky, ale v Štrbe jeden za neprítomnosti druhého aj pochovával. Spory a nesváry medzi nimi a cirkevními vyvolala cirkevná politika zhora.

⁸⁸ V týchto časoch držali dovedna nielen evanjelickí kňazi, ale aj ev. obyvateľstvo, čo sa ukázalo najmä v časoch sťahovania tohto obyvateľstva na Dolniaky (okolo r. 1720 a neskoršie).

pítana a jinych veľkomožneho pana palatina služebniku ospravedlnena a svobodne propuštena jest. Doložil, že neni jeho cil, aby ustanoveni predoznamenych panu zrušene bylo — ale aby pokuty predce neušli...

§ 75

Reussove myšlienky o príčinách protireformácie na Horehroní.

§ 76

Již 1666 leta, ... Vesselenyi všemožnou slavou od sveho krale došel... Krajinu všecku pod ochranu turecku odevzdati, 60 000 každoročne platiti a proti kralovi s pomoci Turka k vojne se hotoviti začal. Ale nenadale toto počínani vyzrazeno jest.⁸⁹

Lippay a Vesselenyi umrel... roku pak 1679 tentyž Carel vdovu palatinovou Marii Szetsi, jenž uminila, ač i od jinych buriču opuštena, sama se v Murani braniti, se všech stran oblehl. Dva leta se branila; naposledy cisarskym listem ubezpečena, dobrovolne nemecke vojsko do zamku prijala; však na skutku ulapena, listy k zemrelemu již svemu manželovi psane, nalezene a do Vidni spolu i s Marii Szetsi do pout položenou odeslane jsou. Umrela Maria v žalari — statky pak muranske cisar zaujal.⁹⁰

§ 77

Hned roku 1669 grof Joannes z Rotthalu zamek a panstvi od cisare koupiv, dosahl, vojsko pak cisarske, jehožto commendantem byl 1671 baron Winditsh, tu se osadilo.

§ 78

Zpráva o protireformácii na Muránskom panstve a v Gemeri vôbec.

§ 79

Zpráva z doby Tökölyho o obsadení fár v Gemeri ev. kňazmi.

§ 80

... Nejpotupnejši a nejodpornejši dalejšimu zrustu bylo chudobne knezu svych vyživeni. Odtoud neskušeni lide do toho stavu prichazeli; z kraju pak jinych vzactnych učitelu ani nejzvlaštnejši cirkve povolovat se nepovažili.⁹¹

§ 81

Zmienka z r. 1683 o hospodárskom úpadku muránskych a gemerských ev. fár.

§ 82

V šumecké cirkvi po smrti Vesselenyiho a v čas dobyvani zamku muranskeho; sotva Joannes Dyonisius hroznou chudobu potlačen obstati mohl. K vire podobne jest, že nevdečných svych posluchaču, nemaje co jísti, zanechal...

§ 83

Pohorelčane na tom pracovali, aby sveho kneze miti mohli, čemuž však odporovali Helpane z příčiny chudoby, pro kterou nemohou kneze vyživiti a proto radnej do Šumecihou se prinavratiti chteli..., rozsouzeni teto veci zanechano jest na ... uradnika zamku muranskeho, ktery jich prinutil, aby se sjednotili k vyvoleni kneze, k čemuž naposledy skutečne privolili...

§ 84

Dale v tentyž rok tato zprava o Šumecanoch se naleza: Jisty obyvatel šumecky citovany do shromaždeni ustanovil se; a rekl: že všeci obyvatel dediny Šumec na starou viru se obratili a že pri ni zustavati chteji. Jineho pak nic nežadaji, jen aby Bajtko pri nich zustal.⁹²

Usouzeno jest:

Ponevadž všecky chramy evangelicko lu-

⁸⁹ Pozri predchádzajúce paragrafy o Vesselényimu.

⁹⁰ Uvádzame ako materiál pre poznanie dejín držiteľov Muránskeho panstva.

⁹¹ Tieto Reussove doklady a myšlienky snažia sa vysvetliť úpadok cirkevného života, školstva a osvety v kraji. Prirodzene, príčiny boli zložitejšie, než ich videl Reuss-kňaz osvietencov zo svojho idealistického svetonázoru. V týchto časoch nastal nielen v Gemeri, ale v celom Uhorsku úpadok hospodárskeho života a preľudnenosť, čo v ďalších desaťročiach v Rimavskej doline malo za následok veľkú emigráciu na Dolniaky.

⁹² Treba uvážiť, či ide o meno farára, alebo, ako A. H ú š č a v a dokazuje (Slov. národopis 1956, č. 4—5, 460) na základe materiálu z východného Slovenska, o slovo „batko“ v zmysle pravoslávneho farára. — S. T o m á š i k, c. d. I, pravdepodobne na základe materiálu získaného

teranske v Uhrich prinavracene jsou (vyjmouc nektere), tehdy i jejich chrám ma prinavracen byti, protože byl evangelicky. Bludny pak ten pristač (spurius) Bajtko ma vyhnán byti. Kteroužto vec urozeny pan Martin Lettenyei, uradnik statku muranskych, do stavu predešleho uvesti uminil.

§ 85

Zpráva o pohorelskej cirkvi, v ktorej nemali farára.

§ 86

Mezitým v Rožnave dne 11. Julia 1684 držanem shromaždení zminka se deje šumeckeho novotného kneze:

„Obžalovan jest dvoj. šumecky farar Joannes Kalinkius pro verejny vystupek, ktereho se na kanceli dopustil a pro protupny život a časte opilství, co se na pastyre nesluši. Když z te příčiny examenovan byl, nehajil se všecko tajiti; ale dostatečnými svedky presvedčen jsa, prinucen byl se podati.“

„Deliberatum: Pri takove vystupky 2 talire zložiti povinen jest. K tomu reversal v tom smyslu s poníženy prepytovaním veleb. Bratrství vydati ma, že více takovych skutku se dopustiti nechce. Na prosbu umensilo velebne Bratrství pokutu tu na jeden talir, z nehož polovici na skutku zložil, druhou po bezpečne příležitosti poslati slibil.“ —

§ 87

Ale i Šumjačane byli obžalovani pri teže příležitosti: „Posluchači Šumeci byli žalovani pro neposlušnost a proto, že sveho kazatele príslušne uctiti nechteli. — Urizeno jest: Aby pod pečeti obecnou list napomenuti obsahující od veleb. Bratrství k cele cirkvi napsan byl, v nemž k príslušne uctíhodnosti k svemu kazateli probuzení byti mají, což i učineno jest“...

Jako v Šumeckom Bajtko, tak v Polomke Pater Hovatsoczy, za nim pak Pater Filipovits cirkev opanoval.

Roku 1683 Georgius Fasschko, evangelicky farar opet cirkvi polomske predstaven byl.⁹³

z Reussovej *Zbirky*, hovorí: „Všetci obyvatelia šumiacki ku starej viere sa prinavrátit a pri nej zotrvať chcjú, a povolali si staroverského kňaza Bajtku za svojho farára.“

⁹³ Takáto výmena farárov rôznych náboženstiev na jednotlivých farách bola častým zjavom v období Thökölyho a Rákócziho vojen.

§ 89

...Tököly pak skutečne 1683, 7. Maje rozkaz vydal, aby bez odkladani k žádosti cirkvi a knezu se stalo a dežmy prinavracene byli. Tököliho ničemne pozdvižení a zboureni konec vzalo a s nim konečne zapadla všecka slava a moc evangelických cirkvi a zejména i našich cirkvi hronskech.

§ 90

Po ustupeni vojska Tököliho do ruk cisarskych prišel zamek muransky.

§ 91

Zpráva z r. 1685 o finančných a hospodárskych dôsledkoch protireformácie vzhľadom na obyvatelstvo Gemera.

§ 92

Zpráva o vyhnaní ev. farárov z gemerských a horehronskech fár na príkaz muranskych úradnikov.

§ 93

...Na cele muranske doline utratili chramy, školy, duchodky cirkevné a co nejvice kazatelu svych a učitelu školskych. Pred čím svych cirkevniku chudobni tito mužove se ženami, ditkami a chatrnou svou majetností s plačem se odbirajice odešli.

§ 94

...Kniže František Rakoczi de F. Vadasz a grof Mikuláš Bercsényi se zemanstvem proti cizimu národu vojnu opovedeli (Nemcum) a pri Dunaji vojsko sve položili, vetším dilem krom mesta Košic zaujali... K tomu slavnemu dni 22. Maj 1704 v dobrem počtu se najiti dalo i zemanstvo blizkeho okoli. Štefan Terek, Palugyai, Remenyik, Evar, Porubszky, Joan, Deak jinače Valentini, osvíceneho knižete statku muranskych úradnik etc. etc.

§ 95

Cirkve na doline hronske, totiž polomska, šumecka a pohorelska, jako i jine, ktere

k Bratrství gömörskemu prisluchali a skrze patruv zaujate byli a pod moc jejich prišli, nechat svobodu maji naboženstvi evang. prijati.

§ 96

Matej Szentivanyi, vyslanec do sečanskeho snemu dne 30 Sept. 1705 Bodovinimu superintendentovi v tomto smyslu strany cirkvi hronských psal: „Chramy na doline muranske žadnou rozeprou nezavdaji, zustanu zajiste pri našich krom muranskeho a lehotkeho, kdežto obyvatelie spočítati se maji a kterých počet vetši bude, i chram jim prisouditi se ma; nebo tak i po jiných stolicech narizeno jest a z teto přičiny i na Hrone obyvatelie evangeličti svobodne budou moci evangelicke naboženstvi uvesti i chramy postaviti, nebo chramy, ktere i nyini katolici pri rukach maji, jim zanechane budou, avšak svoboda v naboženstvi jim zustane, jen by i sami evangeličci o to stali.“⁹⁴

§ 97

Comissare... naposledy i do Polomky prišli. „Roku 1706 18. Aprila v obci polomske, v sl. stolici gömörske pritomni jsouce, my nižepodepsani jeho osvícenosti z strany chramu vyslani comissari vedle instructii nam dane po vykonanem počítani i evangelikum i katoliku zde bydlících, vetši počet katoliku naležše, i chram i všechny apertinentie katolikum sme odevzdali.⁹⁵ Vyznačili sme pak evangelium zde bydlícím misto prihodne k staveni chramu, fary a školy, nedaleko od chramu nyini jmenovaneho k pulnoci. Na dosvedčeni toho evangelikum pritomny list vydavame. Actum anno die ut supra Paulus Orszag, Petrus Janka, Georg Sznt Miklosy.“

⁹⁴ Toto uznesenie malo vplyv na držbu kostolíkov a ich interiérové stvárnenie, ktoré sa zachovalo dodnes v Gemeri.

⁹⁵ Od tých čias sa náboženské rozvrstvenie obce Polomka nezmenilo.

⁹⁶ Predchádzajúce zmienky o horehronských drevených kostolíkoch (§ 27, 28, 37, 101), dosiaľ zachované drevené kostolíky na Orave, v Liptove, na východnom Slovensku, ako aj na poľskej, ukrajinskej a rumunskej strane Karpát, pochádzajúce najmä zo 17.–18. stor., vedú k domnienke, že drevené kostolíky v horských krajoch boli v minulosti väčšmi rozšírené ako neskôr, ba že do 19. stor. boli priam charakteristické pre karpatský horský terén, kde domácim stavebným materiálom bolo drevo.

⁹⁷ Uvádzaním tohto argumentu svedkovia pravdepodobne chceli potvrdiť nielen katolícku provenienciu kostolov, ale i tú skutočnosť, že nešlo o patróna starovercov, sv. Mikuláša.

⁹⁸ Prvá zmienka o nových pánoch Horehronia, Koháryovcoch, z ktorých potom prešlo Muránske panstvo na Coburgovcov.

§ 98

V Šumiaci a Pohorelej komisári neboli, lebo tam prešli kostoly do iných rúk už prv.

§ 99

Naposledy 1721 leta... učinena jest... k uspokojeni otazek strany chramu povstalych ingusitie, v niž o hronských cirkvach takto se vysvedčuje: Devadesaty osmy svedek Michael Hudak, poddany urozeneho pana Jana Berzeviczi, v Pohorele bydlíci, asi 64 let stary, katolik, 29. Maje do Kamenan povolany a sprisahany, vyznal: 1. že v Pohorele naleza se na ten čas dreveny kostel, ktery za času Vesselenyiho nejen na jeho rozkaz skrze zrozenych katoliku Pohorelčanu (nativos et generationales), ale i s pomoci tohože zemského pana od gruntu vystaven a sporadan byl, podobne i v Helpe, filialne cirkvi k Pohorele, s privolenim pána archidiakona a jiných cirkvi visitujících asi pred sedem roky znovu skrze obyvatelu helpanskych, hned po smrti pana Františka Vesselenyiho, z luteranu na katolícku viru obracenyh, z dreva jest vystaven, v kteremž nikdy ani jeden raz, ani predtym, ani v čas vojny Rakocziho, katolíckie obecne služby prekažky nemeli. Podobne i o kostele polomskem svedčí, že za času palatina Vesselenyiho byl od gruntu vystaven.⁹⁶ 2. Že pohorelsky kostel blahoslavene Panny Marii, helpensky svatemu Martinovi jest posveceny.⁹⁷

§ 100

Devadesatydevaty svedek Georgius Bajtko, poddany jeho excelencii grofa Jana Štefana Koharyho,⁹⁸ v obci Pohorele..., stary 56 let, 29. Maje... vyznal, že v Pohorele a Helpe jsou chramy drevené, skrze katoliku vystavene;...

Sty svedek Joannes Svidrany, poddany j. excelencii grofa Štefana Kohary, v Polomke obydleny, stary 60 let, katolik, pod prisahou vyznal⁹⁹ ... ako predchádzajúci.

§ 102

Sty prvni svedek Jan Hadbabny, poddany Koharyho Štefana, v Polomke bydlíci, stary 60 let, katolik, vyznal (pod prisahou): ... ako predchádzajúci.

§ 103

Sty druhý svedek Jan Galik, poddany Štefana Koharyho v Šumeczom, stary 70 let, staroverec, 29. Maje v Kamenanech pod prisahou vyznal: v Šumeczom jako matce, Telgarte a Vernare jsou viry stare, s katolici spojene, pod pravo archidiakonatu gömörskeho prisluchajici. V kostele drevnem na ten čas prisluhuje knez staroversky, v nemž za času vojny Thökölyho byl evangelicky knez uvede y, ale po skončení te valky znovu evangelicky knez vytevren jest a staroversky znovu osazen, ktery od toho času bez prekažky a pokojne i chram i faru drži a opatruje. Sty tretí svedek Valentin Rab, Šumejčan, vyznava všecko to, co Hedbabny.¹⁰⁰

§ 104

...Zustali sice na Hrone nejen na Polomke, ale i v Telgarte knihy evangelicke, bible, knihy zpevu, ktere otec synum a vnukum jako poklad zanechaval a časem pri uzviranych dverich predkladal a čtel — Ale knih techto nebylo mnoho, mladež zbujnela a zhlupeľa, čteti neumela, ...¹⁰¹

§ 105

Zhrnutie predchádzajúcich udalostí vzhľadom na fary a školy.

Od toho času, ... evangelici hloupeho Hronce znevažujú, Hroncove evangeliku proklínajú a tak z obou stran nenavist na ruzno je drži, ...¹⁰²

§ 107

Mezi všemi obyvateli hronskými nejzvláštnejší byli knezove katolícti a panski urednici ... o vycvičení pak a vzdelani svych posluchaču, jako se to z mravu obyvatelu hronskych poznati da, meli nejmenši starost. — V ničem nebyli urednici panski svedomitější. Evangelik služby v panství muranskem dojiti nemohl, lečby prve na viru katolickou se obratil.

Na večnou pamatku nektere priklady zde připomeneme, ktere se za našich času prihodili:

Na Bacuchu devka, z Liptova rodem pošla, za celych 6 tydnu po porode uvedena neni, uvod naposledy ji prisliben jest, však tou vyminku, že nejprv viru svou zmeni. Což učinivši, svedomi sve obtížila, ač i za praeceptora Zdychavskeho se vdala, nikudy bez plače na kazatele evangelickeho hledeti nemohla, žalujic se na nevymlouvne trapani sveho srdce.

Jisty breznansky obyvatel pro svou nespůsobnost a neradnost toho hoden nebyl, aby do vernarskeho noveho hostince osazen byl, ale proto, že i s ditkami katolikiem se stal, živnost tou obdržel.

Syn evangelickeho učitele jelšavsko-teplického jmenem Husztopecky kradeži pri včelach se dopustil, nejen pokuty zaslužené ušel, ale i službu horarsku obdržel — proto jedine, že se katolikiem stal. Pro chatrne vystupky mlynare malo-revuckeho evangelickeho sylove, pod palice odsouzeni, z nichž jeden zlou nemocí trapan byval a o svůj život se bal — sľibili odpadictví a proto na svobodu pro-

⁹⁹ Tohto ako aj ďalších svedkov (§ 102) uvádzame kvôli menám, a nie kvôli svedeckým výpovediam, ktoré nie sú pre nás podstatné. § 103 citujeme však skoro doslovne, lebo ide o potvrdenie gr. kat. ostrova, ktorý sa v tomto kraji ako pravoslávny zachoval dodnes.

¹⁰⁰ Pozri pozn. 99.

¹⁰¹ Do určitej miery táto okolnosť vysvetľuje neutešený stav škôl a vzdelania, s ktorým sa stretla tereziánska školská reforma na Horehroní a na Slovensku vôbec. — O zlých školských pomeroch začiatkom 20. stor. v tomto kraji hovorí i B o t t o, c. d., 73.

¹⁰² Prežitky tohto znevažovania založeného na náboženských rozdieloch možno pozorovať na Horehroní dodnes. Tento vzájomný vzťah evanjelikov a katolíkov vysvetľuje potom aj tú skutočnosť, že príslušníci jednotlivých vierovyznaní, ku ktorému patrili najčastejšie celé dediny, nevstupovali do nábožensky miešaných manželstiev. — O cudzote jednotlivých krajov Gemera, spočívajúcej na náboženských rozdieloch, hovorí i B o t t o, c. d., 73.

puštění jsou. S bolesti připomínali touto utratu, nemohouce ji nikdy nahraditi. — Obyvatel někdy dobšinsky i s dvěma syny svými v lesích muranských palením uhlí živnost hledali. J den ze synu onemocněv, umřel a do nejbližší dediny muranske dovezen jest. Knez katolicky odepřel pohřbení do obecného cmi-tere. Tenž bidny otec, když i druhého syna svého pozbaven jest, umřel sam jej v lesích pochovati, aby mrtvemu telu lidska nenavist potupu učiniti nemohla. Což když skutečně učinil, zda se nam, žeby mezi divokými lidmi větší uctivost člověčenství svého byl nalezl.¹⁰³

§ 108

Při lepší sporadani v nove založene rukodilni, v niž kosa a srpy se delaji, z krajín štyrských a slezských nektere familie evangelicke vyvolene jsou. Rozumnosti svou a zkušenosti cizozemci tito predsevzeti sve k uplnemu kvetu privedli a byli i panovi svemu i vlasti nevymlupne užitečni...

§ 109

Zpráva z r. 1824 o snahe zorganizovat ev. cirkev na Horehroni.

§ 110

Zpráva z r. 1828 o zorganizovaní ev. cirkvi pod Červenou Skalou.

§ 111

Z techto přičin roku 1828 dne 2. Febr., ... pan Jan Balthazar, knížecí uradny v sve hospode pod Červenou Skalí, ... všech evangeliku hronských shromáždil. Dalo se pak to způsobem nasledujicim:

Nejprv kratičká píseň ranni spivana byla. Vřidny a učeny muž pan Matej Hudatsik, školy revucke učitel s dvěma revuckými škol-

nicí nabožne spivani vykonaval; potom svata večere Pane prisluhovana byla. Zatym velkorevucky slova božihó kazatel Samuel Reisz kazani z textu 2. Cor. 4. v. b. držel; naposledy v modlitbe za vzactne dobrodiny skrze svobodu služeb božich prokazane bohu dekovano a požeňnani dano jest.

Radostna tato pripadnost nevymlupnym způsobem citeni všech přítomnych zaujala — kteroužto ač i vyobraziti nechceme, však to jedine pominouti nemůžeme, že pro radost očima plnyrna slz dobrota boží oslavena byla.¹⁰⁴

§ 112

Na pamatku doložíme jmena tech, kteri při prvnych techto službach přítomni byli.

1. Urozeny pan Jan Balthazar, prisahany zemomerič a handlu železnych knížecich kontrolor,

2. Jeho pani manželka, urozena p. Susanna Major.

3. Daniel Springer, spravce při uhli, rodem z Malužine, 53 ročny.

4. David Hageter, delnik, roden z Dobšine, 74 ročny.

5. Jan Sidor, ponocny v handle zlatnanskem, rodem z Jelšavy, let 79 stary.

6. Matej Gavalda, tesar z Redove, 45 ročny.

7. Jan Rozložnik, delnik při kosich, z Dobšine rodem.

8. Demeter Fabry, čižmar, obyvatel šumeczky, rodem z Popradu.

9. Michael Gavalda, delnik, rodem z Redove, 15-lety.

10. Susanna Hirner, panskeho hajdukova manželka.

11. Manželka Demetra Fabryho ze Šumjaceho.

¹⁰³ Podľa týchto údajov, ako aj podľa rodových mien zachovaných na Horehroní, dá sa usudzovať, že v tejto oblasti Slovenska dochádzalo v minulosti k prisunu obyvateľstva zo susedných oblastí. Zrejme však šlo najmä o remeselníkov špecialistov, ktorí sa za chlebom mohli voľnejšie sťahovať ako obyvateľstvo viazané k pôde. — Ďalej tento doklad nám ozrejmuje aj spôsob, akým feudáli obsadzovali miesta na svojich panstvách.

¹⁰⁴ Podľa podrobného opísania situácie (v tejto, ako i nasledujúcich kapitolách) dá sa usúdiť, že pisateľ musel byť na tejto udalosti prítomný. Ako sa ďalej hovorí, z Revúcej boli prítomní učiteľ, dvaja kostolníci a kňaz. Pri opísaní týchto udalostí sotva môžeme hovoriť o kostolníkoch. Ostáva možnosť, že udalosťou sa zaoberal učiteľ Hudačik alebo kňaz Reuss. V texte pisateľ nešetří chválou na rectora Hudačika a len konštatuje prítomnosť Reussovu, čo nás vedie k záveru, že pisateľom nemohol byť Hudačik, ale Reuss. Jednotnosť rukopisu, ako aj jednotnosť štýlu a pravopisu nás vedú k presvedčeniu, že autorom celého rukopisu je revúcky kňaz S. Reuss, ako to udáva J. Botto v prepise Reussovho životopisu, písaného podľa Reussovho nemeckého rukopisu (SP, 1913, 130).

12. Barbara Hageter, dcera Davida Hageter, devka.

13. Manželka Jana Rozložník.

14. Služebna ze Zlatneho, z Neogradu rozena.

15. Maria Szvrcsanyi, služebna pana Balthazare, 45-ročna.

16. Helena Plvan, služebna pana Balthazare, rodem z Mokre Luky, 18 leta.

17. Susanna Dian z Telgartu, rozena z Popradu, 35 leta.

Pritomni byli pri te príležitosti.

Mnohovažny pan Samuel Piscatoris, mesa revuckeho byvaly richtar a senator.

Urozeny pan Gabriel Meszaros, zemom-ričskeho kumštu praktikant, z Kolbaske ze Zemplina.

Ludovica Antonia Bartoffy, dcera urozene pani Susany Balthasar.¹⁰⁵

§ 113

Záznam o štatúte novozriadenej ev. cirkvi.

§ 114—116

Zpráva o bohoslužbách konaných r. 1820 knihom Reussom pod Č. Skalou.¹⁰⁶

Register vecný

Vysvetlivky k registrom a slovníku

pr. 8. — Prístup (Reussov), 8. odsek.

10/2 — 10. paragraf Reussovho rukopisu, 2. odsek.

Zátvorka v registri miestnom — označuje dnešné okresné mesto a pri topografických názvoch chatár.

Zátvorka v slovníku označuje autora slovníka, odkiaľ pochádza vysvetlenie (bližšie pozri zoznam literatúry).

artikule muránske 9, 65/4, 67/2	debnár 65/3	hudobné nástroje pr. 7
baba pôrodná 28/4	delník — robotník	husiti 4/1, 4/2
bača pr. 7	denník — nádenník	husle — škripec
bečka pr. 7	dežma — dávky	jačmeň 27/3, 28/7
bednár — debnár	dojenie oviec pr. 7	jánske ohne 2, 8/7, 10
bekeša pr. 7	dom pr. 3	ješperita 19/6
bielenie plátna pr. 8	dosky 36, 38/6, 38/8	jezuiti 66/3
biršág 8/9	dráb 11/6	ježibaba 1/1
bryndza pr. 8	drevo 38/7, 40/3	kapusta pr. 8
čary — čarodejníctvo	fašiangy 8/11	kalendár 11/1, 39/2, 40/2
čarodejníctvo 1/1, 51/2	filie 27/2, 28/1, 37/1, 38/1,	klag pr. 7
cedidlo pr. 7	38/2, 38/4, 38/8, 39/1, 39/3,	kliatby 1, 19/1, 19/2, 19/6,
cintorín 11/2, 28/1, 33/2, 39/1,	39/4, 61, 64, 65	19/7, 38/3, 38/7, 38/8, 38/9,
61, 107	fujara pr. 7	65/4
cirkevný majetok 27/3	gajdy pr. 7	klenoty kostolné — 27/2, 28/5,
cmíter — cintorín	geleta pr. 7	37/2, 64/2, 65/1
cudzolož 20	hajduch 112	klát — včely
dar lásky pr. 7	Hoja d'und'a hoja 2	klobásky 8/6
dávky cirkevné a panské 15,	honelník pr. 7	klobúky pr. 8
27/3, 28, 38/1, 40/1, 40/3,	hostinec — kréma	kľuka v kolibe pr. 7
64/5, 64/8, 65/4, 68, 69, 72,	hostinské — hody	knihy 51/2, 104
89	hruda syra pr. 7	kmetica 38/8

¹⁰⁵ Aj keď je tento súpis obyvateľstva neúplný a jednostranný, jednako dáva možnosť nahliadnúť do proveniencie a zamestnania príselcov, osadených okolo horehronských manufaktúr začiatkom 19. stor.

¹⁰⁶ Súpis farárov a učiteľov na Horehroní od r. 1655 do r. 1683, ktorý Reuss prikladá, vynechávame, lebo uverejňujeme súpis všetkých mien, ktoré sa v kronike nachádzajú.

kmotrovia 28/4
koliba pr. 7
kolonizácia z Rakúska 108
konope pr. 3
kopane 28/6, 37/2
kornuta pr. 7
kosy 108, 112
kráľky, kráľovia 8/11
kostol 27/2, 28/1, 37/2, 38/2,
39/1, 39/6, 96, 97, 98, 99,
100—104
kostolné interiéry 27/2, 37/2,
64/2
kostolné textilie 27/2, 28/1,
28/5, 37/2, 64/2
krádeže — zlodej
krčmy 8/11, 27/3, 38/8, 107
krst 11/2, 28/4, 38/4, 38/5,
39/5, 40/2, 65/2, 75
krstní rodičia 28/4, 38/4, 65/2
krvesmilstvo 74
lúky 27/3, 64/5, 65/1
manufaktúry 108
medenica — medeník 64/2,
65/1
Moháčska bitka 4/3, 5/1
Morena 2
mravnica pr. 7
myšlienky a hodnotenie auto-
rovo 12, 15, 29/3, 31, 32,
33/3, 41, 66, 75, 76, 80, 81,
89, 93, 94, 104, 105, 106,
107
náboženské rozpory a rozdiely
3/1, 106
nádenník 112
nádavky — kľatby
Nemci pr. 2, 66
nemanželské deti 29/1
priestupky a nemravnosť kňaz-
ov a učiteľov 16, 18, 19, 20,
21, 22, 25, 86
obetovanie sviec 2
obilie 8/6, 28/7, 27/3
oddávanie — svadba
odev pr. 8
ofery 2, 37/2
ohlášky 11/2
omša 8/5, 8/6
opilstvo 20, 86
oštepký pr. 7, 8/6
ovce pr. 7
ovos pr. 7, 8, 28/7
padúcnica 107/2
pálenie uhlia 107/2

pálenka 38/8
parenice pr. 7
Parom — Perun 1
pastierstvo pr. 4, 7
piesne pr. 3, 2
pisár 19/6
pivo 38/6
pletence pr. 7
pletenie pr. 8
poctivosť žien 19/2, 19/4
pôdoj — dojenie
pohreby 1/4, 11/2, 28/3, 29/1,
38/5, 38/8, 39/4, 40/2, 64/4,
107/2
pochovávanie pod stromy —
pohreb
Poliaci 66
povaha pr. 4
povery 41, 64/3
prašmo pr. 7
prefekt 19, 27/1, 27/3, 74
preklínanie — kľatby
prespanka 51
prikrývadlo 64/2, 65/1
prestieradlo 64/2, 65/1
priadky pr. 3, 1/1, 8/12
príbuznosť 67/1, 67/2, 70/2
prinavrátanie kostolov 96, 97,
98, 99
procesie 8/7, 10
proso 27/3
psiarka pr. 7
reč slovenská 8/5, 11/2
riad salašnícky pr. 7
remeselníci pr. 3
richtár — richtárstvo 8/9, 19/1,
6, 27/2, 28/2, 29/4, 33/2,
38/3, 38/7, 38/8, 39/3, 40/2,
40/3, 64, 65, 70/2, 112.
robotník 112
roboty 28/6, 29/4, 75
roj — včely
rozsudky — tresty
rozvod 33/1, 33/2, 52, 74
ručník — prikrývadlo
rukodilna — manufaktúra
rusadla — svätodušné sviatky
Rusniaci — Ruthéni 6/3, 6/4,
28/2
rozprávky 1/1
ryžovanie zlata 1/5
salašníctvo — salaš pr. 7, 6/3
schizmatici — staroverci
šliepky 29/3
služka 112

spev — piesne
sobáš — svadba
svadba 49, 51/3, 59, 63, 67/1,
67/2, 70/2, 74
svätodušné sviatky 8/10
snopy 28/7, 27/3
spracovanie vlny pr. 8
srpy 108
staroverci 2, 3/2, 28/2, 28/3,
39/2, 40/2, 64/3, 84, 103
staviteľstvo ľudové pr. 3
strava pr. 3, 7, 8, 8/6, 27/3,
28/7, 29/3, 38/6
strigy 1/1
strihanie vlny pr. 8
strunga pr. 7
súkno pr. 8
surmita pr. 7
svätenie 8/6, 10
sv. Mikuláš 2, 8/14
sviatky 8/9, 8/14, 28/2, 38/3,
38/6, 38/9, 39/3, 64/3, 65/3
šestonedielka 28/4
škripec 8/13
šoldra — šunka
švec 64
šindle 38/1, 38/5, 40/3
školy 3/3, 6/5, 19/6, 27/3, 28/7,
31/1, 33/2, 38/1, 38/9, 39/6,
40/3, 41, 51, 58, 59, 64/8,
65/4, 66, 93, 97, 105, 111
šunka 8/6
tance 1/3, 2, 8/11, 65/3
tesár 112
tkanie pr. 8
tresty 8/9, 8/13, 19/7, 21, 22,
25, 27/3, 28/3, 28/4, 29/2,
33/1, 33/3, 38/3—8, 39/2—
5, 40/3, 50, 51/1, 51/3, 51/4,
52, 59, 60, 62, 63, 64/2—4,
64/6, 64/9, 65/2, 65/4, 67/1,
67/2, 74, 86, 87, 107
Turci 4/3, 5/1, 7, 8/2, 54, 55,
63, 66, 76
učiteľ — škola
uhliar 107/2
uhlie 107/2, 112
úle — včely
úradník 39/1
urda pr. 7
úvod šestonedielky 107/2
Valasi — valach 6/3, 6/4, 38/3
valaška pr. 7

vatraľ pr. 7
včely 37, 38, 65/1, 65/2, 107/2
viera Iudu 1/1, 2
vedomkyňa 1
vizitácia 3, 9, 26, 27, 28, 37,
39, 40, 64
vosk — včely
vyrobenisko 28/6, 37/2
vyšívanie pr. 8

záhrady 27/3, 40/3, 61, 62,
65/1
zálety pr. 3
zápoľa pr. 7
zbojníctvo 19/1, 19/3, 19/4
zememerač 112
zlá choroba — padúcnica
zlodeji 64/9, 107/2

zvony — zvonenie 37/2, 64/2,
65/1
zvykoslovie 2, 8/7, 10, 8/10,
8/12, 8/11, 31/1
žalár 51/2
želiari 40/1, 40/3
žinčica pr. 7, 29/5
ženy múdre — vedomkyne
žito 27/3, 28/7

Register miestny

Bacúch (Brezno) 1/6, 50, 107/2
Betliar (Rožňava) 27
B. Bystrica (B. Bystrica) pr. 2,
Brezno (Brezno) pr. 2, 38/6,
50, 107
Bruna 1/6
Červená Skala (Brezno) 110,
112
Detva (Zvolen) 67/1
Dobšiná (Rožňava) 107/2, 108,
112
Dlhá Lúka (Bardejov?) 11/2
Filek — Fiľakovo hrad 7
Gemery pr. 2
Gindura 1/6
Hámre 38/6
Heľpa (Brezno) 1/6, 27/2, 37/1,
38, 61, 65, 83, 99, 100
Handle železné 112
Handel Bacúšsky 51/1
Handel Zlatňanský 112
Hodejov (Fiľakovo) 3/1, 4/2
Hron 1/6, 27/3, 66
Jager (Maďarsko) 4/2, 54, 63,
66
Jasenová (?) — Jasenie (Brez-
no) 1/5
Jelšava (Revúca) pr. 2, 6/5, 7,
19/6, 21, 27, 33/1, 33/2,
34/1, 49, 51/3, 64, 67, 70/1,
107/2, 112
Kľaky 1/6
Kolbaska (?) — Kolbasov (Sni-
na) 112

Kráľova Hoľa pr. 2
Kuriakovo 65/1
Lapis refugiis 6
Liptov pr. 2, 107/2
Lučatín (B. Bystrica) pr. 6
Lupča Sl. (B. Bystrica) 66
Malužiná (L. Hrádok) 112
Mokrú Lúka (Revúca) 112
Muráň (Revúca) 6/5, 7, 11, 14,
27, 32, 36/2, 47, 51/2, 66,
76, 77, 82, 83, 84, 91, 92,
93, 94
Muránska Lehota (Revúca)
11/2
Novohrad 4/1, 112
Opoltica 1/6
Ochtiná 8/14
Polomka (Brezno) 15, 16, 17,
19, 25, 27, 36, 37, 38, 39/1,
50, 51, 63, 65, 66, 67, 88,
95, 97, 102, 101
Pálenica (Šumiac) 64/5
Pohorelá (Brezno) 28, 29/4, 39,
40/2, 40/3, 64, 66, 83, 85,
95, 98, 99, 100, 101
Podbrehy (Polomka) 65/1
Podmuráň (Revúca) 11/2
Podštossom (Polomka) 65/1
Polomka (Brezno) 15, 16, 17,
19, 25, 27, 36, 37, 38, 39/1,
50, 51, 63, 65, 66, 67, 88,
95, 97, 101, 102
Poprad (Poprad) 52, 112
Predajná (B. Bystrica) 1/5

Rejdová (Rožňava) 112
Revúca (Revúca) 19/7, 37, 74,
107/2, 111, 112
Rimava 4/1
Rožňava (Rožňava) 66, 87
Rúbanisko (Šumiac) 64/5
Smolník (Gelnica?) 7
Spiš pr. 2, 5, 1/5, 4/1, 6/1, 66
Stošky 1/6
Svarín (L. Hrádok) 1/6
Šariš 4/1
Štítnik (Rožňava) 8/14, 33/1,
54
Šumiac (Brezno) 1/6, 11/1,
11/2, 16, 21, 22, 24, 28, 31,
33, 37/2, 39, 49, 54, 55, 58,
59, 64, 65/1, 65/4, 66, 70,
71, 72, 74, 82, 83, 84, 86,
87, 95, 98, 103, 104
Telgárt — Švermovo (Brezno)
1/6, 11/1, 11/2, 28, 39, 64,
103, 104
Trenčianska župa 1/3
Úplaz 1/6
Vernár (Brezno) 1/6, 11/2,
28/1, 29/1, 39, 40/2, 40/3,
64, 103, 107
Valaská (B. Bystrica) pr. 6
Volchový Potok 1/6
Vlachovo (Rožňava) 64
Závadka (Brezno) 27/2, 37,
38/2, 38/3, 65
Zvolen (Zvolen) 4/1, 4/2
Žacke (Polomka) 65/1

Register menný

Register mien ľudových

Babnic Nicolaus 37/2
Bajtko Georgius 106
Dian Susanna 112
Đurík Benko 74

Eliašová Marta 29
Fabian Pavel 52
Fabry Demeter 112
Figeletz Matouš 67/1
Ferenčík Palko 64/1
Gabor Martin 19/7

Gálik Ján 103
Gavalda Matej 112
Gavalda Michal 112
Grlička 75
Hadbabný Ján 102
Hagater Barbara 112

Hagater David 112
 Hanin Ďuro 38/5
 Helpanský Ondrej 65/3
 Helpen Macko 38/7
 Hirner Susanna 112
 Hrebla Matej 51/4
 Hruška Ivan 38/3
 Hruška Štefan 38/3
 Hrušková Christina 38/8
 Hudak Michael 99
 Janoczko Ďurko 49
 Juhas Michal 33/1
 Kováts Jozef 27/2
 Kubova Dorna 19/6
 Kubova Marta 19/6
 Kuhajda Pavel 65
 Kušnyerik — Janošová 74
 Lednya Adam 38/3
 Lipták — Závadský Janko 37/2
 Luce Georg 33/2
 Lukačikov Ďurík 58
 Lyhan Ondrej 19/6
 Lytva Janko 37/2
 Major Susanna 112
 Meszaros Gabriel 112
 Mitro Martin 37/1
 Mlinar Janczo 64
 Mojžič (?) Jančo 51/4
 Mucko Matej 65/1
 Muryn 19/6
 Noszko Michael 33/3
 Oravec Ondrej 19/6
 Pelech Helena 33/1
 Pelleš Martin 52
 Pelleš Marta 52
 Peleška 33/3
 Perník Janko 63
 Perník Martin 63
 Petráš 64
 Plvan Helena 112
 Poljak Stanko 19/6
 Polyak Stanislava 27/2
 Pomprla Dorna 27/3
 Rab Valentin 103
 Rozložník Ján 112
 Rusznak Michal 70/2
 Sekera Jantzík 64
 Sidor Ján 112
 Szloncsik Georgius 65/4
 Sosna Martin 40/2
 Springer Daniel 112
 Stančík Adam 15

Svidrany Joannes 101
 Szvresanyi Maria 112
 Šarník Beno 37/2
 Šmidrák Martin 65/1
 Scholtisz Georg 64
 Soltýsz Macko 28/2
 Šoltisz Miško 64
 Tobiaška Martka 19/6
 Tokar Jura 15
 Tokar Michal 65/1
 Vajda Peter 37/1
 Zelo — Hvid Paulík 37/1
 Zuchan Caspar 19/6
 Artym zo Šumiacu 11/2
 Anoka Šumiačanka 74
 Ferenc zo Šumiacu 11/2
 Elizabeta 33/3
 Jakub Šumiačan 74
 Valent z Vernare 11/2

Register mien učiteľov

Apiarius Jakub 65/4
 Cramer Caspar 6/5
 Fabricius Georg 6/5
 Fajtk Jakub 38/9
 Hudatsik Matej 111
 Chmel Martin 27/3
 Sartorius Gregorius 51
 Stefanides Joan 64/7
 Szutorisz Daniel 27/3

Register mien kňazov

Bajtko 84
 Bodovini 96
 Comes Gregorius 22
 Dyonisy Joannes 70
 Fabrici 16
 Fasschko Georgius 88
 Filipovits 92
 Friedt Cyprian 8
 Gažur Gaspar 16/1, 17, 18, 19
 Helmosius Vratislavský 16
 Holy Jakub 33, 27
 Hovatsoczy 92
 Kalinkius Joannes 86
 Lany Gregor 50
 Lapay Georgius 66
 Litomericeny Daniel 25, 27
 Lovesany Krištoff 27
 Lyhan Martin 64

Majer Andrej 64, 74
 Mažar Daniel 56
 Molczany Joannes 34, 37/1, 42,
 48, 50, 60, 61, 62, 65
 Nicolay Michael 19/7, 15
 Ocken Samuel 22
 Otčenáš Adam 22
 Pauli Georgius 75
 Prjehradný Jan 24, 28/2, 39/1,
 53, 54, 55, 57, 64/6
 Reisz — Reuss Samuel 111
 Rimanovius Joannes 9
 Textor Daniel 51/1

Register mien aristokracie a úradníkov

Balthazár Ján 111, 112
 Bartoffy Ludovica 112
 Berzeviczi Ján 99
 B bek Fr. 6/2
 Betlen Maria r. Homonay 36/2,
 45
 Boso Matej 6
 Davides Martin 39/1
 Dobinay 74
 Homonay Maria 35/1, 36,
 39/1, 43—45
 Joannes z Rotthalu 77
 Jakoffy František 19, 27/1,
 27/3
 Jiskra Ján 4/1, 4/2
 Kohary Ján 100, 101, 102, 103
 Matej Korvín 4/2
 Pazmán 66
 Polan 1/5
 Rákoczy František 36/2, 94
 Remenyik Matej 64
 Rikulft 1/5
 Rozgony Sebastian 4/1
 Rueber 7
 Salan 1/5
 Salm 6
 Stanislaus 19/6
 Séchi 31/2, 76
 Szentivanyi Matej 96
 Tököli Emericus 79, 89, 90
 Vesseleny František 45, 46, 47,
 66, 73, 76
 Winditsh 77
 Zeney Andrea 68

- artikule* — nariadenia, v našom prípade nariadenia cirkevné, tiež články viery (S o u k u p, K o č i)
- akcidencia* — vedľajšie príjmy (S o u k u p)
- asperzácia* — pokropenie, tiež krst (S o u k u p)
- bečka* (bezka) — uzavretá drevená nádoba, sud (K o č i)
- biršag* — pokuta (R a t k o š)
- bekeša* — druh oviec chovaných na vlnu
- bratrstvo* — zväz, spolok ev. kňazov, ktorému boli podriadené administratívne a vieroučné problémy ev. cirkvi v 16.—17. stor.
- carpitum* — záves (?)
- consenior* — podsenior, zástupca seniorov
- convent* — zhromaždenie (K o č i), v našom prípade cirkevné
- dežma* — desiatok
- exkomunikácia* — vyobcovanie z cirkvi (K o č i)
- filie* — dcérocirkvi, nesamostatné od matkocirkvi závislé cirkvi
- hostinkie* — hody, hostiny
- husle* — škripec (R a t k o š)
- ješperita* — z maďarského esperes — vikár
- klenodie* (klenoty) — cirkevné, myslí sa pod tým kalich, cibórium a mištička na oblátky, zhotovené obyčajne zo striebra umeleckou zlatníckou prácou.
- kmetice* — od slova kmet (?), náčelník, najstarší člen kolektívu, v češtine i sedliak (K o č i) — krstnička (K á l a l)
- kostalnica* — ohradka pred oltárom (?)
- kopane* — kopeň — mravenisko, krtimec (K á l a l) — podľa toho snáď skopaná, vyrovnaná zem (?)
- komunikanti* — tí, ktorí idú na spoveď
- kornuta* — ovca so zahnutými rohmi (K á l a l)
- Lapis refugiis* — Kláštorisko na Spiši (podľa Schürer-Wiese, str. 7, Zufluchtstein a nie Offenstein, ako zaznamenáva R e u s s)
- medenica* (medeník, pelvis) — medená nádobka (K á l a l)
- mraznica* — senník, kde sa do zimy prechováva seno a kde sa chová i dobytok (K á l a l)
- parochia* — fara, farný obvod (S o u k u p)
- pletenec* — zo syra robené — pletené syrce v podobe korbáčikov
- prášmo* — prasmo, plot okolo salaša (K á l a l)
- predikácia* — cirkevná kázeň (Slovník cudzích slov)
- predikátor* (predikant) — kazateľ (S o u k u p)
- prestieradlo* — prikrývka na oltár — antependium
- prikryvadlo* — prikrývka — ručník na kalich, prikrývka na oltár
- priľštuba* — z nemeckého die Stube — izba
- salarium* — stály plat (S o u k u p)
- schizmatik* — odštiepenec, odpadlík od viery (S o u k u p), schizma — v cirkevných dejinách odlúčenie pravoslávia od katolicizmu (K o č i), staroverec
- staroverci* — staroverské náboženstvo, podľa starej viery (K á l a l), staroobrjadnici (K o č i)
- surmíta* — trúba, trúbka pastierska (K á l a l)
- sv. Mária vechtová, veľiká, zelená* — 8. septembra
- šoldra* — bravčové pliecko (K á l a l), šunka
- štrafanie* — pokutovanie
- vitriol* — kyselina sírová
- vizitácia* — prehliadka, navštívenie (K o č i)
- vocator* — zmluva s učiteľom alebo kňazom (K á l a l)
- vyrobenisko* — pôda po prvý raz spracovaná na siatie (K á l a l)
- vatrato* — vatrál — palica na rozhrabávanie vetry, ovčiarsky obušok (K á l a l)

zlá choroba — padúcnica
zápoľa — skalná stena, balvan (K á l a l)
ženy moudre — vedomkyne, bohyne

Literatúra

- Bartolomeides, L.: *Memorabilia provinciae Csetnek*, Neusoli 1799.
- Botto, J.: *Samuel Tomášik. Jeho predchodcovia a spolupracovníci*, SP, XXXIII, Martin 1913, 65, 129, 193.
- Dejiny Slovenska (Tézy)*, Bratislava 1955.
- Gömör — Kisshont vármegye, Budapest, 177—179.
- Húščava, A.: *Zbojnícke družiny na severovýchodnom Slovensku do r. 1526*, SN 1956, č. 4—5, Bratislava 1956, 456—478.
- Chrobák, D. — Čepan, O.: *Rukovät dejín slovenskej literatúry*, Bratislava 1949.
- Janšák, Št.: *Slovensko v dobe uhorského feudalizmu*, Bratislava 1932.
- Kálal, M.: *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí*, B. Bystrica 1924.
- Koči, B.: *Malý slovník naučný I, II*, Praha 1924.
- Markov, J.: *Slovenský ľudový odev v minulosti*, Bratislava 1955.
- Melicherčík, A.: *Prostonárodné slovenské povesti Pavla Dobšinského*, úvodná stať k *Prostonárodným slovenským povestiam I*, Bratislava 1958, 9—30.
- Melicherčík, A.: *Slovenské povesti Augusta H. Škultétyho a Pavla Dobšinského*, SN 1958, č. 5, Bratislava 1958, 449—468.
- Nosáľová, V.: *Ľudový odev v Heľpe a v Pohorelej*, Bratislava 1956.
- Oberuč, J.: *Príspevok k dejinám evanj. cirkvi na Hrone*, Viera a veda, Bratislava 1932, 1933, III, 66—70, 117—121, 205—207, IV, 15—19, 117—119.
- Protokol kanonickej vizitácie z r. 1871*, Važec, ev. farský úrad.
- Slovník cudzích slov*, Bratislava 1953.
- Soukup, Fr.: *Cizojazyčný slovníček*, Praha 1936.
- Schürer, O. — Wiese, E.: *Deutsche Kunst in der Zips*, Leipzig 1938.
- Ratkoš, P.: *Úprava zvykov poddaných v Gemerskej bratrstvom reformačných farárov*, Naše národní minulost v dokumentech, Praha 1954, 490—494.
- Tomášik, S.: *Pamätihodnosti Gemersko-Malohontské*, Letopis MS IX, I, 31, II, 16.
- Tvrď, P.: *Slovenský frazeologický slovník*, Trnava 1931.
- Varsík, B.: *Muránske artikule z roku 1585*, Bratislava III, Bratislava 1929, 129—133.
- Zápisnica kanonickej vizitácie dištriktu potiského*, vydržiavanej dňa 8. júna 1913 v cirkvi Važeckej, Važec, ev. farský úrad.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
1959 № 2

Издается четыре раз в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редактор д-р Ян Подолак
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang VII, 1959, Nr. 2. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteur Dr. Ján Podolák
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume VII, 1959, No 2.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editor Dr. Ján Podolák
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences
Année VII, 1959 No 2. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteur: dr. Ján Podolák
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník VII, 1959, číslo 2. Vychádza štyri razy do roka
Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Zodpovedný a výkonný redaktor dr. Ján Podolák
Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, dr. Božena Filová, dr. Soňa
Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. A. Melicherčík, dr. Ján Mjartan, Rudolf Žatko
Redakcia Bratislava, Klemensova 27
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé čísla Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—.
Výmer PIO 2385/49-III/2 — X-201819
Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad i doručovateľ.